Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Zdravotně sociální fakulta

Psychologie davu v krizových situacích - jak s ní pracovat.

(Právní a psychologické aspekty)

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí práce:

PhDr. Libor Pytel

Autor práce:

Věra Školková

2010

Abstract

Use of scientific knowledge in crowd psychology is low-level presently. Even the individual branches of the Integrated Rescue System (IRS) do not use crowd psychology, in most cases, for dealing with crisis situations.

The fundamental factor in understanding crowd psychology is the fact that crowd is a social aggregate and someone's presence in a crowd gives rise to new qualities different from those of individuals present in a crowd. The rise of special qualities of a crowd is caused by the feeling of insurmountable power, psychic contagion and suggestibility of its members.

The aim of this paper was, apart from others, to explode the myths about crowd qualities that are supported by numerous psychologists and authors of sociology textbooks. The assertion that a crowd is spontaneous, suggestible and emotional has been refuted by scientific research into a crowd and by logic thinking.

Crisis situations often threaten human health and lives or, at least, property must be protected and the understanding of crowd psychology may facilitate the elimination of such consequences. That is why education is important, particularly in the branches of the IRS that deal with acute situations, whether it is a demonstration or a natural disaster. The objective should be the ability of each IRS member to become a "leader of a crowd" and to influence the crowd so that the situation could be dealt with wih the least possible impacts on human health and life or property.

It is not sufficient to be aware of crowd psychology in light of its psychological aspects. It is important to learn about them in terms of its legal aspects that are inevitable for the present-day society and maintaining public law and order. A crowd that acts under the impression of anonymity must be made aware that this phenomenon is not so explicit any more and that each individual, howbeit part of a crowd, is legally punishable for their behaviour and acting.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci na téma "Psychologie davu v krizových situacích - jak s ní pracovat. (Právní a psychologické aspekty.)" jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 26. dubna 2010

Věra Školková

Poděkování

Chtěla bych poděkovat zejména PhDr. Liborovi Pytlovi za odborné vedení, cenné rady a věnovaný čas při zpracování bakalářské práce, a také mému manželovi a synovi za toleranci a pasivní podporu v mé práci.

Obsah 5
Úvod 7
1. Popis současného stavu v oblasti psychologie davu 9
1.1. Právní aspekty jednání a chování davů 9
1.2. Psychologické aspekty jednání a chování davů 13
1.2.1. Gustave Le Bon 16
1.2.2. Popření vlastní osobnosti - deindividuace 17
1.2.3. Klasifikace davů 18
1.2.4. Vůdci davů a prostředky, kterými přesvědčují 20
1.2.5. Prestiž 23
1.2.6. Manipulace 24
1.2.7. Hromadné působení psychické zátěže 27
1.2.8. Jevy spontánní hromadné nákazy 28
1.3. Sociologické aspekty davů 31
2. Cíl práce a hypotézy 33
2.1. Cíle 33
2.2. Hypotézy 33
3. Metodika 35
4. Aplikace teoretických znalostí v praxi 36
4.1. Praktické posuzování charakteristických projevů, kterými se davy odlišují od jednotlivců 36
4.2. Prostředky zvládání davu 37
4.2.1. Výzkum chování davu v krizových situacích 37
4.2.2. Nástin předcházení agresivnímu jednání osob dle poznatků aplikovaných u Antikonfliktních týmů Policie ČR 40
4.3. Aplikace prostředků zvládání davu v konkrétních případech 41
4.3.1. Soutěže s peněžními nebo materiálními výhrami 41
4.3.2. Demonstrace 42
4.3.3. Vězeňská vzpoura 46
4.3.4. Sportovní utkání 49

4.3.5. Extremistická hnutí 53
4.3.6. Sekty a pseudonáboženské organizace 58
4.3.7. Mimořádná událost – zemětřesení 61
5. Diskuse 63
5.1. Závěrečné zhodnocení právních a psychologických aspektů 63
5.2. Individuální aplikace prostředků k ovládnutí davu 64
5.3. Nedostatečné využití psychologie davu v krizových situacích 64
6. Závěr 66
7. Klíčová slova 69
8. Seznam použitých zdrojů 70
9. Přílohy 75

Úvod

Toto téma jsem si vybrala zejména z toho důvodu, že využívání vědeckých poznatků dané problematiky se v současné době zdá být na nízké úrovni. Direktivní řízení jednotlivých složek IZS se v případě krizových situací přenáší na jednání s obyvateli a potence využití pozitivního působení „davů“, popřípadě objektivní přístup k zamezení negativních projevů davové psychologie tak ztroskotává na pouhých projevech či konfrontacích moci.

Dav je sociálním agregátem, který je přítomen vždy a všude. Přítomnost v davu má vliv na chování jednotlivců (kolektivní chování), a i když existují mýty, že je dav spontánní, sugestivní, iracionální, emocionální, jednomyslný, destruktivní a zvyšující anonymitu, lze tato tvrzení v některých případech vyvrátit.

Když jsem se poprvé zamyslela nad tématem psychologie davu bez toho, aniž bych do té doby studovala jakoukoliv literaturu nebo měla jiné povědomí o této problematice, neměla jsem vůbec vyhraněnou představu o tom, co to vlastně znamená a co všechno může jedince v davu ovlivňovat. Většina si možná pod pojmem psychologie davu představuje asi tolik, že lidé tvořící dav pozbývají často „zdravého rozumu“ a nabývají vlastností, které pro ně nejsou charakteristické a často je samotné dokonce překvapí, že jsou takového jednání najednou schopní. Z toho plyne závěr, že pokud se nejedná o odborníky, kteří se tématem davového chování zabývají profesionálně, je všeobecné povědomí o psychologii davu velice nízké.

Přitom i laik však musí uznat, že znalost psychologie davu a znalost toho, jakým způsobem je možné dav ovlivnit správným směrem zvláště v krizových situacích, je velice potřebná. Často se v takových situacích může jednat o zdraví osob, lidské životy nebo přinejmenším o záchranu majetku. Proto je určitá míra osvěty důležitá, zejména u pracovníků složek IZS, kteří zasahují právě při vyhrocených situacích, ať už se jedná o demonstraci nebo třeba živelní pohromu. Výsledkem pro každého zástupce složky IZS

by měla být schopnost získat dovednosti, jak se stát „vůdcem davu“, a ovlivnit dav do té míry tak, aby situace byla nakonec zvládnuta s co nejmenšími dopady právě na lidské životy, zdraví a majetek.

Pro pochopení podstaty je od samotného počátku důležité rozlišovat situace, které jsou vyvolány rozdílnými spouštěcími mechanismy – zatímco pro publikum je dominujícím motivem chování touha po určitém silném prožitku, v situacích katastrof je to strach a boj o život. Každá situace má svůj individuální průběh a nelze přesně posoudit, jakým způsobem se dav vlastně bude chovat. Ale i přesto (nebo právě pro to) jsem v této práci nastínila příklady situací, které je možné každodenně zažít, a na základě získaných teoretických znalostí jsem se pokusila vytvořit návrh metodiky zvládání davu právě pro tu kterou danou situaci.

Nelze však jen znát podstatu psychologie davu z hlediska jeho psychologických aspektů. Je důležité poznat tento fenomén také v kontextu s jeho právními aspekty (které vycházejí z mentality a hodnot té které společnosti, takže jsou vlastně multikulturně nepřenositelné), které jsou pro dnešní společnost a zachování veřejného pořádku a práva nezbytné.

Dav, který jedná pod dojmem anonymity, je třeba upozornit na to, že tento fenomén již není jednoznačný, a že každý jedinec, byť je součástí davu, je právně postižitelný za své jednání i chování. Psychologie davu by se tedy také měla více zaměřovat právě na právní aspekty a prostředky zvládání davu z tohoto hlediska. V tomto ohledu je právě přínosné využít psychologických aspektů k ovládnutí davu správným směrem.

Cílem této práce je přiblížit aktuální problematiku o vlastnostech davu z pohledu právních a psychologických aspektů, dále nastínit, jak lze ovlivnit dav v průběhu krizových situací, a pokusit se o vytvoření metodické pomůcky pro příslušníky IZS.

1. Popis současného stavu v oblasti psychologie davu

1.1. Právní aspekty jednání a chování davů

Právní aspekty chování jednotlivců v rámci skupiny – davu, je třeba především definovat podle základních pojmů, jako je krizová situace, veřejný pořádek a právo na svobodné shromažďování.

Krizová situace

Definice právního rámce v souvislosti s činnostmi složek IZS musí začít popisem systému řešeného v případě krizového stavu či situace, kdy **krizová situace je mimořádná událost nebo mimořádné události, které velikostí a rozsahem ohrožení způsobují destabilizaci určitého prostředí a společenství, a vyžadují zavedení stabilizačních opatření na jednotlivých stupních veřejné správy.**[1]

Zákon č. 240/2000 Sb. o krizovém řízení a o změně některých zákonů definuje *krizovou situaci jako mimořádnou událost, při níž je vyhlášen stav nebezpečí nebo nouzový stav, případně stav ohrožení státu.*

Za krizi nejčastěji považujeme kritickou situaci (situaci ve spojitosti s krizovými jevy), kdy v určitém prostředí dojde k nahromadění jevů nestability, jež znemožňují řádné fungování určité oblasti infrastruktury a vyžadují zásadní řešení.

Pod pojmem krize si můžeme také představit stav jako vyvrcholení, rozhodná chvíle, obrat ve vývoji, nebo nebezpečný stav vývoje.[2]

---

[1] HENDRYCH, Tomáš: Termín krizová situace a jeho vymezení v krizovém řízení. *Časopis 112*. 2008, č. 6, s. 26-27. ISSN 1213-7057.

[2] Krize. In *Slovník cizích slov*. Ostrava : Studio Enfaces, 2006-2009 [cit. 2010-03-18].

Krizová situace a krizový stav

Z výše uvedeného vyplývá, že krizová situace je mimořádnou událostí, která neudržitelně roste jako zdrojová buď samostatně nebo se spolupůsobením dalších mimořádných událostí. Vzniká, rozrůstá se a trvá vždy v určitém prostředí a společenství podle toho, zda jsou a jak zasáhnou nástroje stabilizace, tj. zda bude přijata odpovídající odezva (mj. i vyhlášení krizového stavu příslušným orgánem krizového řízení). Například chudě institucionální společnost potřebné nástroje vůbec nemusí mít. **Znamená to konečně, že jako krizovou situaci nelze výlučně označovat jen událost, při níž je vyhlášen krizový stav.**

Vyhlášení krizového stavu je především právní kategorií pro zvládání krizové situace. Umožňuje orgánům krizového řízení zavést krizové postupy a opatření v přímé závislosti na charakteru a rozsahu krizové situace (obvykle zákonné povinnosti, zákonná omezení a zákonnou regulaci). Ve vývojovém cyklu krizové situace je vyhlášení krizového stavu aktem elevace, maximálně eskalace (počáteční a dále pokračující fáze krizové situace).[3]

Právo shromažďovací

Zákon č. 84/1990 Sb. o právu shromažďovacím, ve znění pozdějších předpisů, pro účely stanovení právních aspektů vytvoření „davu“ definuje, že občané mají právo pokojně se shromažďovat a výkon tohoto práva slouží občanům k využívání svobody projevu a dalších ústavních práv a svobod, k výměně informací a názorů a k účasti na řešení veřejných a jiných společných záležitostí vyjádřením postojů a stanovisek. Za shromáždění ve smyslu tohoto zákona se považují též pouliční průvody a manifestace.

[3] HENDRYCH, Tomáš: Termín krizová situace a jeho vymezení v krizovém řízení. *Časopis 112*. 2008, č. 6, s. 26-27. ISSN 1213-7057.

Ve výše zmíněném zákoně jsou stanovena oprávnění a povinnosti svolavatele a účastníků shromáždění, nejdůležitějšími ustanoveními z pohledu právních aspektů chování a jednání davu jsou:

- vydávání pokynů přímo nebo s pomocí pořadatelů účastníkům k zajištění řádného průběhu shromáždění;
- povinnost zajistit potřebný počet způsobilých pořadatelů starších 18 let;
- povinnost řídit průběh shromáždění tak, aby se podstatně neodchylovalo od účelu shromáždění uvedeného v oznámení příslušným úřadům a dbát o pokojný průběh;
- povinnost po ukončení shromáždění pokojně se rozejít;
- účastníci shromáždění nesmějí mít u sebe střelné zbraně nebo výbušniny; rovněž nesmějí mít u sebe jiné předměty, kterými lze ublížit na zdraví, lze-li z okolností nebo z chování účastníků usuzovat, že mají být užity k násilí nebo pohrůžce násilím;
- účastníci shromáždění nesmí mít obličej zakrytý způsobem ztěžujícím nebo znemožňujícím jejich identifikaci.

Zákon také stanoví přestupky proti právu shromažďovacímu, které jsou definovány zejména porušením výše uvedených povinností svolavatele i účastníků a přestoupení oprávnění svolavatele, s uvedením příslušných sankcí za jednotlivé přestupky.[4]

Ustanovení vztahující se k veřejnému pořádku

Veřejný pořádek patří mezi tzv. neurčité pojmy správního práva. Ačkoli není v žádném právním předpisu definován, je obsažen v celé řadě právních norem. Obvykle je jím míněn ideální stav společnosti, který se vyznačuje řádem, bezpečností a klidem – takovou definici však nelze použít v souvislosti s právní normou. K ochraně veřejného pořádku jsou příslušné v prvé řadě policie, státní i obecní, a orgány obcí. Povinnosti a

[4] Zákon č. 84/1990 o právu shromažďovacím. In *Sbírka zákonů*. 1990, částka 19, s. 369-373.

oprávnění jsou uvedeny v Zákoně č. 273/2008 Sb. o Policii ČR, a v Zákoně č. 553/1991 Sb. o Obecní policii.[5]

Přestupky proti veřejnému pořádku, zakotvené v Zákoně č. 200/1990 Sb. o přestupcích, definují podstatu chování, které by mohlo v případě davů přerůst v nekontrolovaný projev. Jedná se zejména o následující přestupky:

- neuposlechnutí výzvy úřední osoby při výkonu její pravomoci;
- porušení podmínky uložené na ochranu veřejného pořádku při konání veřejných tělovýchovných, sportovních nebo kulturních podniků anebo v místech určených k rekreaci nebo turistice.

Působení Policie ČR při řešení mimořádných událostí a krizových situací

Na základě Zákona č. 273/2008 Sb. o Policii ČR, § 20, je působení policie v rámci integrovaného záchranného systému, při řešení krizových situací a mimořádných událostí a při přípravě na ně. Citaci tohoto ustanovení zákona zde uvádím pro ucelenost pohledu v nezkráceném rozsahu:

(1) Plněním úkolů k řešení mimořádných událostí a krizových situací se rozumí i příprava policie na ně.

(2) Policie jako základní složka integrovaného záchranného systému vykonává v místě provádění záchranných a likvidačních prací úkoly podle tohoto zákona.

(3) Policista nebo útvar policie se podílejí na provádění záchranných a likvidačních prací včetně letecké podpory integrovaného záchranného systému a letecké podpory v krizových situacích,

[5] Iuridictum: Veřejný pořádek. In *Encyklopedie o právu*. Praha : Tomáš Pecina, 2009 [cit. 2010-03-17].

a) jsou-li k tomu vycvičeni a vybaveni,
b) je-li to nezbytné pro záchranu života, zdraví nebo majetku a
c) jsou-li k tomu určeni policejním prezidentem.[6]

Tato oprávnění jsou svou obecností velice široce uplatnitelná. K bližšímu pochopení by bylo nezbytné použít sněmovní tisky související se schvalováním tohoto zákona, což by bohužel přesahovalo rámec této bakalářské práce.

1.2. Psychologické aspekty jednání a chování davů

„Souhrn společných vlastností, které vznikají působením prostředí a dědičnosti u všech jedinců určitého národa, tvoří duši tohoto národa. Tyto vlastnosti mají původ v dávných dobách a jsou velmi stálé. Shromáždí-li se však náhodně jistý počet lidí, pozorujeme, že z jejich pouhého sblížení se mohou zrodit ještě nové duševní vlastnosti, které se navršují na vlastnosti rasové a často se od nich hluboce liší. Jejich souhrn tvoří mocnou, ale krátce trvající kolektivní duši.

Davy hrály vždy významnou úlohu v dějinách, ale ta nebyla nikdy tak důležitá, jako v dnešní době. Neuvědomělá činnost davů, vstupující na místo uvědomělé činnosti jedinců, je jedním z hlavních znaků současné doby.“ [7]

Pojetí hromadného chování jako projevu „psychologie davu“ je v odborné literatuře spjato zejména se jménem Gustava Le Bona, ale i s přístupy k tomuto sociálně psychologickému jevu v pracích W. McDougalla (1908) a S. Freuda (1921). Málo se ví o studiích dalších jejich současníků: P. Rossiho (1904), E. A. Rosse (1908), D. E Martina (1920) nebo W. Reicha (1933). [8]

---

[6] Zákon č. 273/2008 o Policii ČR. In Sbírka zákonů.

[7] LE BON, Gustave: *Psychologie davu*. Praha : KRA, 1997. 102 s.

[8] MIKŠÍK, Oldřich: *Hromadné psychologické jevy : Psychologie hromadného jednání*. Praha : Karolinum, 2005. 269 s. ISBN 80-246-0930-4.

Všichni výše uvedení autoři víceméně popisují dav v souladu s Le Bonovou (1997) studií, nebo na ni navazují, jen Pasquale Rossi vykazuje zcela protikladný přístup k pojímání davu a davové mysli. I když nepopírá potencionální možnost toho, že dav může být činitelem kriminálních aktivit, ve svých pracích zdůrazňuje konstruktivní roli davu. Kolektivní psychologie se podle jeho názoru zásadně týká dvou hlavních typů skupin – fyzicky bezprostředních shromáždění (např. politická shromáždění) a fyzicky zprostředkovaných shromáždění (např. náboženských sekt).

V běžném smyslu podle Le Bona (1997) znamená slovo *dav* shromáždění jakýchkoliv jedinců bez ohledu na jejich národnost, povolání nebo pohlaví a bez ohledu na náhodu, která je svedla dohromady.

„Z psychologického hlediska nabývá však slovo dav zcela jiného významu – shromáždění lidí má za jistých daných okolností nové vlastnosti, které se značně liší od vlastnosti jedinců, kteří je skládají. Vědomá osobnost tu mizí a city i myšlenky všech jednotek jsou zaměřeny týmž směrem. Tvoří se *kolektivní duše* beze vší pochybnosti přechodná, která má ale velmi určité vlastnosti. Z pouhého seskupení se stalo to, čemu z nedostatku dokonalejšího pojmenování říkám dav organizovaný nebo dav psychologický. Ten pak tvoří jedinou bytost a je podroben *zákonu duševní jednoty davů*“, uvádí Le Bon.[9]

Skutečnost, že mnoho jedinců je náhodou bok po boku, nedává jim ještě znaky organizovaného davu. Má-li dav nabýt zvláštních vlastností, je k tomu zapotřebí vlivu jistých podnětů, jejichž povahu musíme teprve určit.

Ztráta uvědomělé osobnosti a zaměření citů a myšlenek týmž směrem, což jsou charakteristické známky davu, který se organizuje, nevyžadují vždy současnou přítomnosti mnoha jedinců na témže místě. I tisíce oddělených jednotlivců mohou v daném okamžiku a pod vlivem určitých, prudkých dojmů, např. velké národní události, nabýt vlastností psychologického davu.

---

[9] LE BON, Gustave: *Psychologie davu*. Praha : KRA, 1997. 102 s. [str. 13]

Jakmile se utvoří psychologický *dav, nabývá sice dočasných, ale přesně stanovitelných obecných vlastností*. K nim pak ještě přistupují zvláštní vlastnosti, měnící se podle prvků, které dav skládají, a tyto pak mohou pozměnit jeho duševní strukturu.

Nejnápadnější jev, kterým se projevuje psychologický dav, je tento: ať jsou jedinci, ze kterých se dav skládá, jací jsou, ať jejich způsob života, jejich zaměstnání, jejich povahy nebo inteligence se jakkoliv shodují nebo liší, dostávají tím, že jsou přetvořeni v dav, jakousi kolektivní duši. Tato duše způsobuje, že cítí, myslí a jednají naprosto odlišně, než by každý z nich cítil, myslel a jednal, kdyby byl sám. Určité myšlenky a určité city vznikají nebo se přetvářejí v činy pouze u jednotlivců v davu. Psychologický dav je chvilkovou bytostí, složenou z různorodých osobností, které se na okamžik sloučily.

Naše vědomé činy vznikají z neuvědomělého podkladu, který je zvláště utvářen dědičnými vlivy. Tento podklad nese stopy dědičnosti, které tvoří duši rasy. Hlavně těmito neuvědomělými prvky si jsou všichni jedinci téže rasy podobní. Lidé velmi rozdílné inteligence mají často totožné pudy, vášně a city – např. v náboženství, politice, v mravnosti, v náklonnostech, antipatií apod. Davům se stanou společné právě tyto obecné charakterové vlastnosti, řízené nevědomím. V kolektivní duši se stírají intelektuální schopnosti lidí – a tím také jejich individualita.

Tím, že se obyčejné vlastnosti staly společnými, lze vysvětlit, proč nejsou davy schopné provést čin, který vyžaduje vyšší inteligenci.[10]

Vznik zvláštních vlastností davů určují různé příčiny:

1) První příčinou je, že jedinec v davu nabývá *pocit nepřekonatelné moci* již jen proto, že je součástí většího počtu lidí. Tento pocit moci mu dovoluje povolit pudy, které by on sám nezbytně potlačil. Jelikož ale dav je anonymní, a proto nezodpovědný,

[10] LE BON, Gustave: *Psychologie davu*. Praha : KRA, 1997. 102 s. [str. 13-14]

ustoupí jedinec těmto instinktům tím spíše, že mizí úplně pocit zodpovědnosti, který ho jinak vždy zdržuje.

2) Druhou příčinou je *duševní nákaza*, která také podmiňuje u davů projev zvláštních vlastností a určuje zároveň i jejich směr. Nákaza je snadno zjistitelný, ale dosud nevysvětlitelný jev, který lze přičíst k jevům povahy hypnotické. V davu je každý čin a cit nakažlivý, a to do té míry, že jedinec velmi často obětuje svůj osobní zájem zájmu kolektivnímu.

3) Třetí příčina je zdaleka nejdůležitější, protože podmiňuje v davovém jedinci zvláštní vlastnosti, naprosto odporující vlastnostem osamoceného jedince. Je jí *sugestibilita*, jejímž následkem je ostatně i výše uvedená nákaza. Pečlivá pozorování svědčí o tom, že jedinec, který je nějakou dobu uprostřed davu, je brzy přiveden - působením proudění, které z davu vychází nebo z jakékoliv jiné nám neznámé příčiny – do zvláštního stavu, který je podobný tomu, do kterého se dostane hypnotizovaný v rukou hypnotizéra. Vědomá osobnost zmizí a vůle a úsudek se ztrácí.

A tak rozplynutí vědomé osobnosti, převaha osobnosti nevědomé, usměrnění citů a myšlenek sugesci a nákazou stejným směrem, snaha přeměnit sugerované myšlenky bezprostředně v činy – to jsou hlavní vlastnosti jedince v davu.

Le Bon (1997) podle nově získaných vlastností jedince v davu učinil závěr, že „Rozumově stojí dav vždy pod úrovní osamoceného člověka“.[11]

1.2.1. Gustave Le Bon

Gustave Le Bon (7. května 1841 - 13. prosince 1931) byl sociální psycholog, sociolog, archeolog a amatérský fyzik. Jeho nejznámější prací je Psychologie davu, která poprvé

[11] LE BON, Gustave: *Psychologie davu*. Praha : KRA, 1997. 102 s. [str. 15-17]

vyšla v roce 1895. Svou koncepci vypracoval v souvislosti s chováním davu během francouzské revoluce. Dav je podle něj soubor individuí, jež jsou sjednocena iracionální připraveností k činnosti, která vyplývá z faktu rozplynutí individua v mase a jeho rezignace na sebekontrolu. Je to shromáždění, které podléhá snadno sugesci a není schopno si utvořit vlastní názor na nic, protože každý názor je davu imputován zvnějšku. Dav aktivuje spící či utlumené instinkty.[12]

Takto definuje práci Le Bona encyklopedie. Žádná encyklopedie se již ale nezmiňuje o tom, že téměř v žádném z nově zpracovávaných děl s touto problematikou nechybí zmínka nebo odkaz právě na Le Bonovu práci, a to i přesto, že od jejího prvního vydání uplynulo více než 100 let. Základy, ke kterým se všichni autoři hlásí, jsou tedy dosud platné a postřehy zpracované Le Bonem všeobecně uznávané a užívané.

1.2.2. Popření vlastní osobnosti - deindividuace

Koncem 60. let 20. století přišel Philip Zimbardo s teorií, že lidé v davu či skupině zažívají stav **deindividuace**, tzn. že se neřídí vlastním svědomím a úsudkem, ale hrají v davu či skupině určitou roli, které se přizpůsobují a jednají často agresivněji a krutěji, než jak by jednali jako jednotlivci. Pokud jsou lidé deindivuduovaní, snižuje se jejich schopnost racionálního uvažování. Pro podložení svých myšlenek prováděl pokusy s elektrickými šoky, kdy požádal náhodně vybrané studenty, kteří byli oblečeni do kabátů a na hlavě měli kápi, která jim zakrývala obličej, aby dávali elektrické šoky. Zároveň měl ještě jednu kontrolní skupinu, která měla své civilní oblečení. Když obě skupiny mezi sebou porovnal, tak zjistil, že skupina převlečených dávala takřka dvakrát silnější elektrické šoky oproti kontrolní skupině. Zimbardo byl za tento výzkum kritizován, protože hábity, do kterých byli studenti převlečeni, se nápadně podobaly oblečení rasistických organizací (Ku Klux Klan).[13]

---

[12] Gustave Le Bon In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 2010, 2010 [cit. 2010-03-19]. Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Gustave_Le_Bon.

[13] ZIMBARDO, Philip: Teorie deindividuace In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 2010 [cit. 2010-02-05].

Pro potvrzení hypotézy, že na intenzitu elektrických šoků má vliv to, do jaké role výzkumník své objekty situuje, provedli v roce 1979 Johnson a Downing obdobný pokus jako Zimbardo, akorát přidali ještě skupinku oblečenou jako zdravotní sestřičky. Výsledek byl, že skupina sestřiček dávala mnohem slabší elektrické impulsy než obě další skupiny. **Jejich závěr tedy zněl, že lidé reagují spíše než na deindividuaci jako takovou na roli, která je jim v rámci skupiny přisouzena, nebo dle indicií které odečítají z okolí (tzv. situational cues)**.[14]

1.2.3. Klasifikace davů

Při klasifikaci davů vycházíme od prostého seskupení lidí. Jeho nejnižší formu vidíme tehdy, je-li složena z jedinců různých ras. Jediným společným poutem je zde více méně uznávaná vůle náčelníka. Výše stojí jen ty, které působením jistých faktorů přijaly určité společné vlastnosti a utvořily nakonec rasu, a i ty mají příležitostně zvláštní vlastnosti davů, jež jsou však vždy zahrnuty ve vlastnostech určité rasy. Různé kategorie davů, které můžeme pozorovat u každého národa, mohou být rozděleny takto:

Davy různorodé:

1. *Anonymní* (např. davy pouliční)
2. *Neanonymní* (poroty, parlamenty atd.)

Davy stejnorodé:

1. *Sekty* (sekty politické, náboženské atd.)
2. *Kasty* (kasta vojenská, kněžská, dělnická atd.)
3. *Třídy* (třída měšťanská, selská atd.)

[14] ZIMBARDO, Philip: Teorie deindividuace In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 2010 [cit. 2010-02-05].

Davy různorodé

Tyto skupiny se skládají z libovolného počtu jedinců bez ohledu na jejich zaměstnání a vzdělání. Bylo již dokázáno, že psychologie lidí v davu se zásadně liší od jejich psychologie individuální a že ani rozum je nemůže tohoto rozdílu zbavit.

Základní faktor – rasa – umožňuje rozlišovat dost přesně rozmanité různorodé davy. Rasa je nejmocnějším faktorem, který je schopen určovat lidské jednání. Stejně uplatňuje svůj vliv i ve vlastnostech davů. Dav složený z nejrůznějších jedinců, kteří jsou ale vesměs Angličané, se bude hluboce lišit od davu, který je rovněž složen z všelijakých jedinců, ale různých ras, z Rusů, Francouzů, Španělů atd. *Rasové rozdíly způsobují, že je téměř právě tolik druhů davů, jako národů*.“

Duše rasy ovládá tedy úplně duši davů. Je základem, který udává hranice jejich odchylek. Za základní zákon můžeme stanovit, že vlastnosti davů jsou tím méně zřetelné, čím je duše rasy silnější. Stav davové psychózy a vláda davů znamená barbarství nebo návrat k němu.

Kromě rasy můžeme stanovit jediné důležité roztřídění u různorodých davů, a to rozlišování davů anonymních, jako jsou např. davy pouliční, a davů neanonymních, např. poradních shromáždění a porot. **Vědomí odpovědnosti, které u anonymních davů neexistuje, je u neanonymních vyvinuto a dává jejich činům často velmi různý směr.**[15]

Anonymní davy

Síla masy spočívá v její anonymitě. Jednotlivec se vřazením do masy vzdává své individuality, která je symbolicky vyjádřena jeho jménem. Zřeknutím se jména deleguje jedinec svoji autonomii na masu a podléhá vůdci. V davu jsou lidé anonymní, a to i tehdy, nemají-li zakryté obličeje. Právě množství činí identifikaci krajně obtížnou a

[15] LE BON, Gustave: *Psychologie davu*. Praha : KRA, 1997. 102 s. [str.74-75]

vlastně prakticky nemožnou. Identifikovat jedince lze jen pomocí techniky (fotografií či filmu), ale i v tomto případě je rozeznání identity obtížné a málokdy průkazné, nehledě na nesmírné náklady s tím spojené. V psychologii davu navíc tato možnost nehraje žádnou roli, neboť chování masy je zafixované zkušeností tisíciletí, v kterých záznamová technika neexistovala. Vědomí anonymity posiluje pocit beztrestnosti a nezodpovědnosti.

Anonymita jako příležitost nemorálního chování

Anonymita umožňuje vybití nejnižších pudů a odhození jakýchkoli rozumových nebo etických zábran. Její projevy nezřídka končí smrtí pronásledovaného jedince. V současné době se to ukazuje například v případě zveřejňování kompromitujících nahrávek učitelů či žáků na internetu nebo v internetových diskusích, kdy anonymní masa lynčuje neanonymní jedince z jediného důvodu: že je masou. Řada průměrně inteligentních lidí, z kterých mnozí mají i průměrný odhad toho, co je morálně přípustné, pokud vystupují jako neanonymní jedinci, se v anonymitě stávají davem schopným prakticky čehokoliv. V anonymních diskusích se vždy objevují takové jevy jako urážení, hlásání násilí, rasismus, antisemitismus, lascivita, lhaní, podvody, pomluvy, šikana a stalking.[16]

1.2.4. Vůdci davů a prostředky, kterými přesvědčují

Vůdci davů

Jakmile je shromážděn určitý počet živých bytostí, ať jde o dav lidí nebo stádo zvířat, začnou pudově podléhat autoritě určitého náčelníka - svého vůdce. V lidských davech hraje vůdce značnou úlohu. Vůdce sám bývá obyčejně zpočátku jedním z vedených, z těch, kteří byli hypnotizováni myšlenkou, jejíž poslem se později stane.

[16] CANETTI, Elias: *Masa a moc*. Praha : Arcadia, 1994. 575 s. ISBN 80-85812-08-8.

Vůdci nebývají zpravidla muži myšlenky, ale činu. Jsou málo prozíraví a sami nemohou jinak, protože prozíravost vede většinou k pochybnostem a nečinnosti. Vycházejí z lidí nervózních, podrážděných a polopomatených, kteří se pohybují na hranici šílenství. Síla jejich víry dodává jejich slovům velikou sugestivní moc. Množství lidí poslouchá vždy člověka obdařeného silnou vůlí. Lidé shromážděni v davu ztrácejí veškerou svou vůli a instinktivně se obracejí k tomu, kdo ji má.

Autorita vůdců je velmi despotická a právě jen tímto despotismem se uplatňuje. Duši davů nikdy neovládá potřeba svobody, ale potřeba otroctví. Vůdce lze dost přesně rozdělit. Buď jsou to energičtí jedinci s pevnou, ale okamžitou vůlí, nebo vzácnější jedinci s vůli zároveň pevnou i trvalou. První jsou bouřliví, stateční a smělí. Hodí se zvláště k řízení náhlé akce a k uchvácení mas bez ohledu na nebezpečí. Druhá kategorie vůdců má mnohem větší vliv. Do ní náleží praví zakladatelé náboženství nebo tvůrci velikých děl: sv. Pavel, Mohamed, Kryštof Kolumbus.. Vytrvalá vůle, kterou mají, je neobyčejně vzácnou a silnou schopností, která překoná všechny překážky.[17]

Canetti tvrdí, že nositel moci nemusí být intelektuálně ani mravně na výši. Stačí jen zda se mu podaří nalézt takové fráze, které mohou v daný okamžik masu oslovit, a dokáže-li je sdělit dostatečně přesvědčivě, tedy jednoduše, srozumitelně a autoritativně, stává se hlavou masy. Zpětně je pak masou ovládán a sám ztrácí svoji autonomii. Na tom nic nemění to, že jednotlivci uzavření v mase mohou být mnohonásobně inteligentnější než vůdce, i oni podléhají manipulaci.[18]

Prostředky, kterými vůdci působí: tvrzení, opakování, nákaza

Pokud jde o to uchvátit na okamžik dav a přimět ho k tomu, aby vykonal nějaký čin, je třeba na něj působit rychlou sugescí. Nejúčinnější je jít sám příkladem a dále je nutné, aby dav byl již jistými okolnostmi připraven a aby ten, kdo chce dav strhnout, měl svou prestiž.

---

[17] LE BON, Gustave: *Psychologie davu*. Praha : KRA, 1997. 102 s. [str. 56-58]

[18] CANETTI, Elias: *Masa a moc*. Praha : Arcadia, 1994. 575 s. ISBN 80-85812-08-8.

Mají-li ideály a přesvědčení pozvolna vnikat do duše davů, jsou metody vůdců naprosto odlišné - uchylují se však hlavně ke třem prostředkům: *tvrzení, opakování a k nákaze*. Působení těchto prostředků je sice zdlouhavé, ale jeho účinky jsou trvalé.

Tvrzení

Čisté a prosté tvrzení bez uvažování a bez důkazů je jedním z nejjistějších prostředků k tomu, aby se nějaká myšlenka ujala v mysli davů. Čím je tvrzení stručnější, čím více je zbaveno jakýchkoliv důkazů a výkladů, tím větší má autoritu. Tvrzení však nabývá skutečného vlivu jenom tehdy, je-li ustavičně opakováno, a to pokud možno týmiž slovy. Napoleon říkal, že je jenom jeden důležitý řečnický obrat, a to opakování. Tvrzená věc se opakováním konečně ustálí v myslích do té míry, že je přijata za dokázanou pravdu.

Opakování

Opakováním se věc posléze zakoření v hluboko ležících oblastech nevědomí, kde se vytvářejí motivy našich činů. Zakrátko zapomeneme, kdo je původcem opakovaného tvrzení a nakonec mu sami věříme. Z toho pramení překvapující síla reklamy. Čteme-li tisíckrát, že prášek Y vyléčil největší osobnosti z nejúpornějších nemocí, jsme nakonec v pokušení jej také zkusit, onemocníme-li stejnou chorobou. Čteme-li stále v týchž novinách, že A je úplný padouch a naopak B velmi čestný muž, jsme o tom nakonec přesvědčeni, nečteme-li ovšem často také deník opačného mínění. Jedině tvrzení a opakování mají dost moci, aby se mohly vzájemně potírat.

Nákaza

Je-li tvrzení stále stejně a dosti často opakováno, vznikne to, co nazýváme myšlenkovým proudem, a začne působit mohutný mechanismus nákazy. Ideály, city, emoce a přesvědčení mají v davech nakažlivou moc, která je stejně silná jako nákaza bacily. Napodobování, kterému se přikládá tolik vlivu v sociálních jevech, je ve skutečnosti pouze výsledkem nákazy. Tím, že je člověk podobný zvířatům, je svou

přirozeností napodobivý. Napodobování je pro něho potřebou, ovšem pod tou podmínkou, že je zcela snadné; ať jde o názory, ideály, literaturu nebo prostě o oblek, kolik lidí se odváží vzepřít její moci? *Davy je třeba vést ne důvody, ale vzory. Nákaza* je tak mocná, že vnucuje lidem nejen určité názory, ale i určité způsoby cítění. Tato nákaza vzbudí pohrdání i takovým dílem, jako např. Tannhäusser, a za několik let vyvolá naopak k němu obdiv, a to právě u těch, kteří je dříve nejvíce snižovali.[19]

1.2.5. Prestiž

Nabývají-li názory, propagované tvrzením, opakováním a nákazou velké moci, je to proto, že nakonec získají tajemnou sílu, zvanou prestiž. Prestiž je ve skutečnosti jakási fascinace, kterou náš duch pociťuje před určitým jedincem, dílem nebo myšlenkou.

Tato fascinace ochromuje všechny naše kritické schopnosti a naplňuje naši duši úžasem a úctou. City, jež pak vyvolává, jsou nevysvětlitelné jako všechny city, patří však asi do téže třídy jako sugesce, které podléhá hypnotizovaný. Prestiž je nejmocnější hybnou silou každé vlády.

Prestiž mizí vždy s neúspěchem. Lidé, kteří si dovedli dlouho zachovat svou prestiž, nestrpěli nikdy, aby se o nich diskutovalo. Chceme-li se dát obdivovat davy, musíme si je vždy držet od těla.

Prestiž získaná

- získaná prestiž je nám propůjčována jménem, jměním a vážností. Může být zcela nezávislá na osobní prestiži. Získaná nebo umělá prestiž je mnohem rozšířenější. Někdo má prestiž již jen prostě proto, že má určité postavení, jmění a hodnosti, i kdyby jeho osobní hodnota byla sebenepatrnější. Voják v uniformě a soudce v červeném taláru mají vždy prestiž.

[19] LE BON, Gustave: *Psychologie davu*. Praha : KRA, 1997. 102 s. [str. 58-61]

Prestiž osobní

- je to něco osobitého, co může někdy existovat současně s vážností, slávou a jměním, bývá někdy jimi i zesílena, ale může docela dobře působit i samostatně. Je zcela jiné povahy než prestiž umělá nebo získaná a představuje vlastnost nezávislou na každém titulu a každé autoritě. Malý počet osob, které ji mají, působí opravdu magnetickým vlivem na své okolí i na lidi jim společensky rovné. Velcí vůdci davů, Budha, Ježíš, Mohamed, Johanka z Arku nebo Napoleon, měli tuto formu prestiže ve velkém měřítku.

Zvláštností prestiže je především to, že nám brání vidět věci tak, jak ve skutečnosti jsou, a že ochromuje naše úsudky. Davy potřebují vždy a jedinci velmi často zcela hotové názory na všechny věci.[20]

1.2.6. Manipulace

V současné době je aktuální také psychologický jev zvaný „manipulace“. Sebevědomí, nebo pocit jistoty, pocit vlastní ceny, se utváří a proměňuje již od dětství. Zdravé sebevědomí je výrazem zformované sociálně zralé osobnosti, která dokáže odhadnout vlastní reálné možnosti a meze, vytyčuje si dosažitelné cíle a odpovědně plní zadané úkoly. Ve společenském kontaktu si taková osobnost dokáže získat přirozený respekt, odpovídajícím způsobem se prosazuje, respektuje druhé, je schopná kooperovat, je přiměřeně kritická, není přehnaně závislá na hodnocení druhými lidmi.[21]

Jedním ze základním pojmů, které se váží k sebevědomí, k sebepojetí, k sebeakceptaci i k sebeúctě, je v mezilidských vztazích i pojem manipulace. **Vědomí vlastního „Já“ je filtrem manipulace.** V psychologii se manipulací rozumí ovlivňování chování druhých lidí pomocí různých skrytých a různě rafinovaných nepřímých manévrů. Cíle manipulace bývají i zištné, přičemž se sám manévr i jeho účel

[20] LE BON, Gustave: *Psychologie davu*. Praha : KRA, 1997. 102 s. [str. 61-65]

[21] VALIŠOVÁ, Alena Prevence manipulace. In *Rozvíjení zdravého sebevědomí*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2007 [cit. 2010-04-03].

vydávají zpravidla úplně za něco jiného. Manipulace může být fyzická, fanatická (dav) i vydíráním (například citovým, pocitem viny, strachem, pocitem ztráty lásky a přízně) Gustav Le Bon (1997) varoval, že vytvoření davu představuje nebezpečnou či dokonce patologickou událost. Vzniklý dav se řídí pouze primitivními impulsy a je zcela iracionální. Mnohé studie uvádějí případy davového "navádění", které se stalo základem řady výzkumů anonymity davu (například davy na fotbalových utkáních, antisociální aktivity extremistických skupin). Do popředí nyní vystupuje používání manipulativních technik v podnikové kultuře - manipulace se bohužel nabízí jako lákavé zneužití jednotlivých nástrojů řízení pro manipulaci se spolupracovníky - *mobbing* a *bossing*.

Zatímco ovlivňování je založeno na přesvědčovací strategii, ve které jsou prezentovány veškeré dostupné informace (přednosti, nedostatky, rizika a podobně), manipulace spočívá v rozlišení otevřených a skrytých informací. Hlavním a často jediným cílem je změnit jednání - při manipulaci bývají využity sekundární informace, které odvádějí pozornost od hlavního cíle. K tomu jsou navíc využívány emocionální apely, odkazy na skupinovou solidaritu, srovnávání s ostatními jednotlivci či skupinou a podobně. Mnohé manipulační strategie jsou cílevědomými a záměrnými změnami ve fyzickém a sociálním okolí, které vedou až k rozpadu sociálních vazeb uvnitř pracovních skupin. Změny dosažené manipulací jsou většinou povrchní a přechodné. Proto manipulace nebývá z dlouhodobého hlediska úspěšná, ale řeší jen aktuální momentální změnu jednání vybraného subjektu.[22]

Často nás tedy druzí chtějí manipulovat do činností nebo rozhodnutí, se kterými nesouhlasíme. Rovněž se někdy dostáváme do situací, kdy sami chceme dosáhnout něčeho, co považujeme za správné. Když se však věci nevyvíjejí tak, jak bychom si přáli, pak se podle své povahy nebo momentální nálady buď vnitřně trápíme nebo příliš razantně bojujeme (a tím trápíme druhé).

[22] VALIŠOVÁ, Alena Prevence manipulace. In *Rozvíjení zdravého sebevědomí*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2007 [cit. 2010-04-03].

Pro chování manipulátora je charakteristické, že navozuje pocity viny. Situace však vždy vykládá tak, že on sám jimi netrpí. Podsouvá druhému, že se rozhodl sám, přestože jej ke konkrétnímu rozhodnutí nasměroval. Komunikuje zamlženě, neurčitě a nepřímo: přenáší odpovědnost na jiné, přisvojuje si cizí zásluhy, zasévá sváry a rozbíjí vztahy, znehodnocuje jiné, staví se do role chudáka, mění svoje názory a chování podle potřeby a hlavně - přehlíží potřeby jiných. K tomu používá všechny možné prostředky: lže, překrucuje, ironizuje, zpochybňuje, mění témata, naléhá, vyhrožuje, ohání se morálními zásadami.

Podobné postupy občas používáme všichni, pro manipulátora je to však způsob života, životní strategie. Neumí nebo nechce se chovat jinak. Manipulátor využívá některých poddajných rysů osobnosti, jako jsou slušnost, dobromyslnost, naivita, nevědomost nebo strach, pro svoje zájmy a cíle. Přitom číhá na citové slabiny, zranitelnost jiných a potom jich využívá. To mu poskytuje moc.

Je pochopitelné, že zpravidla stojíme na straně "oběti" manipulátora. Ale i ti, kteří manipulaci používají, zaslouží pozornost. Manipulátor manipuluje proto, že je to způsob, jak přežít. Takovýto obranný mechanismus se vytváří od dětství (z jakých důvodů, o tom odborníci vědí zatím málo) a postupně se zautomatizuje. Stává se jediným možným způsobem chování a komunikace. Skutečných manipulátorů není mnoho, jen cca 2 - 3 % dospělých osob. Otázkou je rovněž, kolik lidí si své chování jako manipulativní uvědomuje – odhaduje se, že přibližně pětina. Ti se těší ze své moci a zaměňují své chování za inteligenci. Většina manipulátorů však nemanipuluje vědomě, aspoň ne zcela vědomě. Neuvědomují si, co svým blízkým způsobují. Podsunutá rozhodnutí jiných, ze kterých mají zisk oni sami, si vykládají jako důkaz lásky, přátelství, respektu, zásluhy či autority. [23]

Radikální rada doporučuje, že nejlepší, co je možné v kontaktu s manipulátorem udělat, je vzdát se představy, že s ním je možné navázat a udržovat opravdu ideální

[23] VALIŠOVÁ, Alena Prevence manipulace. In *Rozvíjení zdravého sebevědomí*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2007 [cit. 2010-04-03].

vztah. Tolerance, empatie a snaha o porozumění nemohou manipulátorovi v ničem pomoci. Neochrání ani nás, dokonce se nám stanou zdrojem ještě většího trápení. Ve vztahu s ním není možné zachovat si spontánnost, autenticitu a svobodu. Proto musíme v kontaktu s ním používat jiný způsob komunikace, než na jaký jsme zvyklí. Jasně se zde narušuje jeden z psychologických mýtů o tom, jak se máme za každou cenu snažit chovat autenticky a spontánně ve vztahu s každým, vždy a všude.[24]

1.2.7. Hromadné působení psychické zátěže

V souvislosti s psychologií davu je nezbytné také zmínit chování jedince ve vyhrocených životních situacích. O. Mikšík (2005) popisuje chování člověka v podmínkách hromadné psychické zátěže takto:

„Člověk se ve vyhrocených životních kontextech nemusí nalézat jako izolovaný jedinec, ale ve společenství s druhými lidmi, kdy pro ostatní může mít daná situace obdobné psychické účinky nebo dopady – hovoříme o psychické zátěži hromadné povahy. Chování člověka v podmínkách hromadné psychické zátěže nelze vyvodit z prostého souhrnu individuálních psychických vlastností, stavů, schopností a vztahů. Vytváří se specifické sociální ovzduší společných postojů a prožitků na základě aktualizace, působení již vzpomínaných mechanismů sugesce, emocionální nákazy a následovnictví.“.[25]

[24] VALIŠOVÁ, Alena Prevence manipulace. In *Rozvíjení zdravého sebevědomí*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2007 [cit. 2010-04-03].

[25] MIKŠÍK, Oldřich: *Hromadné psychologické jevy : Psychologie hromadného jednání.* Praha : Karolinum, 2005. 269 s. ISBN 80-246-0930-4. [str. 91-94]

1.2.8. Jevy spontánní hromadné nákazy

Obecně je možné rozlišit dva rozdílné typy vzniku a rozvoje této spontánní hromadné nákazy:

- nákaza v obsahu a směru uvažování (myšlenková nákaza sugestivním sdělením) v podobě šíření a přebírání různých zvěstí (šeptandy) která se rozvíjí až do panikaření;
- situačně prožitková spontánnost, na základě které se účastníci chovají nezřízeně a spontánně.

Šíření zvěstí a panikaření

Sdělováním nepotvrzených nebo vymyšlených zpráv nebo informací ústním podáním, šíření zvěstí, jev tzv. „šeptandy“, je v systému mezilidských komunikací běžným, obecně známým jevem. Je v nich obsažena informace o prožitcích nejistoty, úzkosti, ale touto cestou se může vyjevovat i sklon ke škodolibosti, tendence ublížit apod. Za běžných okolností se lidé dívají na různé zvěsti skepticky a sázejí jednak na spolehlivější zdroje informací, jednak na svou vlastní rozumovou úvahu.

Bezprostřední chování, které se rozvíjí na podkladě zvěstí, označujeme jako **„panikaření“**. Nejedná se o paniku v pravém slova smyslu, ale o takové projevy, kterými se demonstruje uvěření panické zprávě vzhledem k budoucímu vývoji situace - jak se zachovat preventivně, co dělat, abych předešel nejhoršímu, jak se zabezpečit pro situaci, „co kdyby...“. Toto panikaření je posilováno podobným chováním ostatních, a to mnohdy vnitřním poukazováním na to, že pokud nebude jednat obdobným způsobem jako ostatní, může na to osobně doplatit.[26]

[26] MIKŠÍK, Oldřich: *Hromadné psychologické jevy : Psychologie hromadného jednání.* Praha : Karolinum, 2005. 269 s. ISBN 80-246-0930-4. [str. 108-113]

Disinhibice primitivního sociálního chování

Disinhibice primitivního sociálního chování bývá výrazem společného bezprostředního prožívání radostného, úzkostného nebo „bojového“ psychického nabuzení, duševního napětí, mocných smyslových dojmů, nadšení, euforie apod.

Zejména pod vlivem shodného společného emocionálního, spontánního naladění a anonymity, je chování jedinců ve skupině podobné vývojově nižším formám projevu, podobným chování na infantilním, dětinském stupni. Není přitom rozhodující, jaké okolnosti svedly jedince dohromady, ani za jaké situace došlo k primitivním projevům sociálního chování.

1. *Základem je vyhledávání vzrušení*, kdy dané jedince svedla dohromady shodná touha k prožití a uvolnění napětí určité povahy – tzn. kdy tito jedinci cítí potřebu uspokojit psychické vzrušení určitého druhu. Lidé sice přicházejí na tyto akce jednotlivě, ale s obdobným zaměřením, s orientací na společný zážitek.

2. *Základem je spontánní vznik situace, která vyvolává obdobné vzrušení* a povede tak k uvolněnému, odtlumenému chování řízeného společným emocionálním prožitkem; patří sem různé jevy tzv. pobláznění, výtržností, fandovství, mystického „vytržení“ a fanatismu, nespoutaných projevů nadšení, zklamání, rozladění či rozhořčení.

Typickými příklady může být chování sportovních diváků ve vyhrocených situacích sportovního střetnutí, některé projevy náboženského nebo jiného mysticismu, jevy a projevy masové extáze pobláznění hudbou, rytmem, hromadným vytržením apod.[27]

[27] MIKŠÍK, Oldřich: *Hromadné psychologické jevy : Psychologie hromadného jednání.* Praha : Karolinum, 2005. 269 s. ISBN 80-246-0930-4. [str. 111-116]

Jevy hromadných výbuchů impulzivního chování

Společným znakem nečekaného a impulsivního chování těch, kteří se ocitnou v daných situacích, *je vznik mocného, intenzivního smyslového podnětu tak velké povahy a síly, že svou mohutností a neobvyklostí vyvolává psychický otřes*, který u nich mění přístupy k realitě a koncentruje psychickou zaměřenost všech účastníků na daný jev. Jsou jím emocionálně zasaženi tak, že dochází ke spontánní nákaze a mobilizuje verbální i neverbální komunikaci.

Následný jev se nazývá **impulzivní reaktivita,** ke které dochází po prvotním psychickém ztrnutí. Poté u těchto jedinců následuje mobilizace psychických sil a uvolňování prvotního ztrnutí, vyvolaného nečekaným náporem dané situace. Tato reakce mívá podobu:

- *hysterického záchvatu* – zcela dysfunkčního, chaotického zareagování na stres, aniž by měl jedinec tendenci vzniklou situaci řešit;
- *únikových reakcí* tam, kde se primárně objevuje afekt strachu;
- *útočných reakcí* tam, kde se primárně objevuje afekt vzteku.

Výbuchy hromadného chování mohou mít různý průběh a vyústění. Obecně je možné vymezit tři základní typy uvolňování psychických otřesů nebo tenzí, které charakterizují projevy psychicky otřesených jedinců v závislosti na tom, jak vzniklou situaci pojímají. Jsou jimi:

a) **panika**
   - je spojena s aspekty strachu a interpersonálních vztahů;

b) **výbuchy agresivity**
   - zakládají se na stejných principech jako panické reakce s tím, rozdílem, že v jejich základě se objevuje prožitek vzteku;

c) **masová hysterie**

- vzniká jako odezva na neřešitelnou situaci.

1.3. Sociologické aspekty davů

V zadání této práce bylo stanoveno zaměření na právní a psychologické aspekty, proto sociologický náhled zde uvádím pouze jako doplňující.

Sociologické aspekty vypovídají o podstatě našeho života a dimenzích, které našemu chování poskytují nejen společenské hranice, ale také prostředí, které do značné míry ovlivňuje chování mnoha lidí a tedy také davů. Z tohoto pohledu jsou zajímavá například urbanistická kritéria, která ovlivňují průběh té či oné živelné pohromy, ale také náchylnost v jednání davů v souvislosti se vztahem k okolnímu prostředí.

V tzv. Tillyho teorii se setkáváme s termínem kolektivní akce.[28] K té může dojít všude tam, kde existuje možnost shromáždění většího počtu lidí, obvykle ve městech, kde lidé mohou poměrně snadno vyjít do ulic, aby dali najevo svou podporu určité věci nebo vyjádřili svou nespokojenost. V takovém případě pak můžeme hovořit o davovém jednání.

Z tohoto pohledu je pak zajímavé porovnání s termínem a obsahem pojmu „hromadné chování“. Jako dav se z tohoto pohledu označuje jakékoli větší shromáždění lidí, kteří na veřejném místě vstupují do přímé interakce. V jistém smyslu jsou davy běžnou součástí městského života. Můžeme hovořit o „davech“ v tržnicích, divadle nebo zábavním parku, kde se tísní množství lidí ve fyzicky omezeném prostoru. V takovém případě však nastává pouze tzv. „nezaostřená interakce“. Lidé v takovém davu jsou sice fyzicky přítomni na stejném prostoru a uvědomují si přítomnost těch druhých, ale každý jedinec, nebo malá skupina, sledují pouze své vlastní cíle a své nezávislé cesty.

[28] SKOVAJSA, Marek: Když sociologie potkala historii - Charles Tilly (1929-2008). *Sociologický časopis*. 2008, ročník 44, č. 4, s. 800-806.

Davové projevy a nepokoje jsou typickým projevem frustrace těch lidí, kteří nemají možnost legitimním způsobem vyjadřovat svou nespokojenost nebo prosazovat reformy, po nichž touží. Mocenské struktury všech společností se davových akcí vždy obávají. Nejen pro přímou hrozbu, ale také proto, že představují vyjádření určité sociální křivdy.

2. Cíl práce a hypotézy

2.1. Cíl práce

Cílem této práce je přiblížit aktuální problematiku o vlastnostech davu z pohledu právních a psychologických aspektů tak, aby práce mohla být vodítkem pro příslušníky IZS. Jednotlivými částmi, kterými je tento cíl naplňován, jsou:

1) Popis duševních vlastností davu.

2) Teoretické a praktické příklady, jak lze ovlivnit dav.

3) Popis toho, jak lze s davem pracovat v krizových situacích, jak jej lze ovlivnit a jak předávat podněty k tomu, aby dav přijal potřebné vlastnosti v průběhu řešení krizové situace k jejímu úspěšnému zvládnutí.

4) Popis, výstupy a závěry právních aspektů chování davu jako celku pro případnou osvětu v rámci legislativních procesů.

2.2. Hypotézy

Dav je sociálním agregátem, který bude přítomen vždy a všude. Přítomnost v davu má vliv na chování jednotlivců (kolektivní chování), a i když existují mýty, že je dav spontánní, sugestivní, iracionální, emocionální, jednomyslný, destruktivní a zvyšuje anonymitu, lze tato tvrzení vyvrátit.

Hypotéza č. 1: Dav je spontánní a je ohniskem násilí.

Nejobvyklejší domněnka o davech je ta, že je spontánní a že je ohniskem násilí, naprostého chaosu a nerozumné strkanice.

Hypotéza č. 2: Dav je sugestivní a lehce ovlivnitelný

Lidé v davu jsou mnohem více ovlivnitelní. Lidem je vlastní navzájem se kopírovat, hledat vůdce, být otevřený názorům ostatních k tomu, jak se chovat, což možná vyplývá z nedostatku sociální struktury.

Hypotéza č. 3: Davy jsou emocionální a snadno podléhají představivosti

Argumenty jsou takové, že zvýšení emocionality v davu je spojeno s iracionalitou a také třeba i násilím.

3. Metodika

Pro výklad právních aspektů davového chování bylo provedeno studium níže uvedených platných zákonů v platném znění:

Zákon č. 240/2000 Sb. o *krizovém řízení a o změně některých zákonů*
Zákon č. 84/1990 Sb. o *právu shromažďovacím*
Zákon č. 200/1990 Sb. o *přestupcích*
Zákon č. 273/2008 Sb. o *Policii ČR*
Zákon č. 553/1991 Sb. o *obecní policii*
Zákon. č. 40/2009 Sb. *Trestní zákoník*

Základní vlastnosti davu, jeho vlastnosti, možnosti ovlivnění davu a další psychologické aspekty byly popsány zejména podle význačných psychologů Gustava Le Bona a Oldřicha Mikšíka.

Praktická část práce obsahuje výsledky a praktické posouzení charakteristických projevů davu, které byly vypracovány zejména na základě výše uvedených zákonů a odborné literatury. Prostředky zvládání davu byly k daným příkladům zpracovány s využitím metodiky Policie ČR.

Konkrétní případy „krizových situací“ v rámci působení davového jednání obsahují příklady a adekvátně zvolený prostředek zvládání davu – výchozím bodem je již existující metodika, která je příslušnými odbornými pracovníky Policie ČR a Hasičského záchranného sboru ČR publikována v odborných periodikách Ministerstva vnitra i HZS ČR. Metodika byla doplněna poznatky z vlastního výzkumu.

4. Aplikace teoretických znalostí do praxe

4.1. Praktické posuzování charakteristických projevů, kterými se davy odlišují od jednotlivců

Mnoho sociálně-patologických jevů současnosti je možné pochopit prostřednictvím teorie masy. Projevy násilí a zaniknutí morálních zásad, jaké vídáme při pochodech a shromážděních extrémistů, se dají těžko zdůvodnit racionálními příčinami. Různé pokusy vysvětlit násilnické chování například neonacistů sociální frustrací jednotlivých členů těchto hnutí není možné, protože jde často o lidi dobře živené, materiálně zabezpečené, vyživované rodiči, pobírající sociální dávky a vybavené běžným komfortem, dokonce se často jedná o podnikatele a bohaté jedince. Vybití nenávisti a pudového napětí v anonymitě masy je ale pro tyto lidi druhem zábavy a adrenalinového sportu.

S psychologií davu není možné udělat téměř nic, není možné zabránit výstřelkům, ani úplně potlačit násilné a pudové chování davu, ani kdyby vedly k naprosté destrukci (například k zraňování či zabíjení lidí nebo k demolování majetku ve městech, jak se často děje).

Chování davu je nezměnitelné (nebo snad změnitelné v mnohasetletém horizontu) a není možné je kultivovat žádnou výchovou nebo restrikcí. I přesto je ale nutné se takovému nebezpečí bránit. Ve chvíli, kdy již zfanatizované masy ovládané masovou hysterií pochodují městy, je pozdě na individuální výchovu a osvětu a je nutné, aby státní moc ochránila občany pomocí jakýchkoliv prostředků. Není tady na místě bázlivý nebo liberální přístup. Dlouhodobě je ale nutné vést již od dětství lidi k takové sebeúctě, která by jim včas bránila v podlehnutí psychologii masy a která by vedla k důvěře ve vlastní rozum a svědomí.[29]

[29] CANETTI, Elias: *Masa a moc*. Praha : Arcadia, 1994. 575 s. ISBN 80-85812-08-8.

4.2. Prostředky zvládání davu

4.2.1. Výzkum chování davu v krizových situacích

Projektanti mrakodrapů společně s psychology hledají možnosti jak zachránit zpanikařené lidí před smrtonosným jednáním.

Při útoku na newyorské Světové obchodní centrum 11. září 2001 si vyžádal dopad letadla asi pět set obětí na životech. Drtivá většina lidí přítomných v budově zásah přežila. Půl druhého tisíce z nich však následně zahynulo, protože nestihli budovu opustit během 42 minut, jež zbývaly do jejího zhroucení.

Ve světě vyrůstají stavby, které se „dvojčatům“ Světového obchodního centra přinejmenším vyrovnají. Projektanti při rýsování jejich plánů přemýšlí o tom, jak zajistit rychlou a bezpečnou evakuaci v situacích, kdy o životě a smrti rozhodují minuty či vteřiny. Bohužel jen málo se ví o tom, jak se chová za extrémních podmínek početný dav, a nezbývá než získávat zkušenosti analýzami skutečných tragických událostí nebo modelovat davové chování pomocí počítačů.

Sběr základních dat pro počítačové modely odhalil nečekané skutečnosti. V každém městě se lidé chovají i za normálních okolností trochu jinak. Tým monackých vědců vedený Jeanem Berrouem sledoval pomocí kamer pohyb chodců v ulicích deseti světových metropolí a zjistil, že průměrná rychlost chůze není všude stejná. Například obyvatelé Londýna kráčejí ulicemi o poznání rychleji než typický obyvatel New Yorku. Příčinou je také jiný druh rasy, jak ji popisuje Le Bon (1997).

Každý z nás se při chůzi zalidněnou ulicí podvědomě a také nevědomě řídí určitými pravidly. Přesto na jejich základě přijímáme blesková rozhodnutí. Každý mění směr i rychlost chůze podle sotva znatelných signálů, které mu ostatní chodci předávají „řečí“ svého těla. Díky tomu se i na nejrušnější ulici lidé srazí jen zcela výjimečně.

Naše reakce na kolemjdoucí ovlivňuje i prostředí - tvar a šířka koridorů pro chůzi, množství lidí, směr a rychlost jejich pohybu.

Pro projektanty budov a měst je důležité zjistit, kdy začne původně „hladký“ pohyb davu „drhnout“ - kdy a jak dochází na ulicích, chodbách nebo schodištích k zácpám. Pohyb davu se ještě více komplikuje ve stavech náhlé nouze nebo při různých nehodách. V té chvíli se jednání jednotlivých osob i davu jako celku od základu mění. Pochopit zákonitosti tohoto „přesmyku“ není jednoduché. Nepomáhá ani počítačové modelování, které se osvědčuje při předpovědích „běžného provozu“. Chování davu začnou zásadně ovlivňovat vrozené vlastnosti jednotlivých osob. Jejich výsledný efekt je těžko předvídatelný.

Strach a panika situaci dále komplikují. Názorně to dokumentují situace, kdy se dav pokouší opustit místnost jedním úzkým východem. Jakmile vypukne panika, naděje na rychlé opuštění prostoru dramaticky klesne. Čím více lidé chtějí ven, tím déle jim opuštění místnosti trvá. Je to do značné míry důsledek narušené komunikace. Nikdo nikoho neposlouchá, nesleduje jeho pohyb, jeho „řeč těla“. Argentinští odborníci zjistili, že optimální je pro rychlé vyklizení prostoru hbitá chůze rychlostí zhruba 1,38 metru za sekundu. Poklidnější i rychlejší tempo jsou na překážku.

V krizových situacích se dav obvykle zpomalí nebo i zastaví. Lidé začnou instinktivně vytvářet malé skupinky. Pocit ohrožení je nutí, aby se po sobě začali dívat. Hledají podporu, zoufale shánějí elementární informace. Pohyb skupinek „drhne“ a dav se zpomalí. Navíc se začne chovat jako bezhlavé stádo. Lidé se nechávají pasivně unášet pohybem celého davu. Často tak minou východ, i když se ocitnou v jeho těsné blízkosti a mají ho přímo v dohledu.

V rozporu s obecně rozšířenou představou nehrozí lidem největší nebezpečí při pádu na zem. Případy ušlapání jsou poměrně vzácné. Když na sebe narazí dvě velké skupiny nebo když se hlouček lidí ocitne ve slepé uličce, semkne se dav natolik, že v

něm už ani nelze upadnout. Daleko nebezpečnější je v podobných situacích „davový lis“. Tlak lidské masy ohne i zábradlí ze železných trubek. Lidské tělo mu nedokáže vzdorovat. Člověk má najednou tak stlačený hrudník, že se nezmůže ani na nádech. Ten, kdo takovým „davovým presem“ prošel, obvykle nedokáže zapomenout na přízračné ticho, jaké ve stísněném davu najednou zavládne. Lidé se zmáčknutými hrudníky nedokážou promluvit. Oběti „davových presů“ umírají na zadušení v naprosté tichosti.

Vyšetřování okolností, za jakých probíhala evakuace „dvojčat“ Světového obchodního centra po útoku 11. září 2001, stále ještě není u konce. Vyšetřovatelé už vyzpovídali více než 1000 lidí, kteří se dostali z budovy včas a zachránili si život.

Šetření už přineslo překvapivá zjištění. Lidé s opuštěním zasažené budovy dlouho váhali. Zjevně si neuvědomovali, jaké nebezpečí jim hrozí. Tři čtvrtiny začaly opouštět budovu do pěti minut po zásahu prvním letadlem. Další pětina opouštěla budovu až během první hodiny po zahájení útoku. A pět procent zůstalo ve svých kancelářích ještě déle. V mnoha případech měli lidé větší strach o svůj počítač než o vlastní život.

Bezpečnostní experti poukazují na skutečnost, že se životnost výškových budov pohybuje kolem stovky let. Za tu dobu se mohou stát ty nejneočekávanější věci a budovy by měly i v extrémních situacích skýtat obyvatelům reálnou šanci na únik do bezpečí. Projektanti by proto měli počítat i s možností, že vypukne požár hned v několika podlažích, že na budovu udeří hurikán nebo že s jejími základy zahýbá silné zemětřesení.[30]

[30] Projektanti mrakodrapů společně s psychology hledají možnosti jak zachránit zpanikařené lidí před smrtonosným jednáním. *CS Magazín* [online]. 2009, 9, [cit. 2009-09-25].

4.2.2. Nástin předcházení agresivnímu jednání osob dle poznatků aplikovaných u Antikonfliktních týmů Policie ČR

K předcházení agresivnímu jednání osob slouží prostřednictvím komunikace Antikonfliktní týmy („AKT“) Policie ČR. Příslušníci Antikonfliktních týmů se orientují na cílové skupiny účastníků akce nebo shromáždění, na místní obyvatelstvo, diváky a na zástupce sdělovacích prostředků. Intenzivně vysvětlují v rámci rozhovorů smysl a účel policejních opatření a v případě potřeby diskutují s občany i o blízkých oblastech problémů. Dále upozorňují účastníky akce nebo shromáždění na zákonné povinnosti Policie v případě páchání protiprávního jednání.[31]

Filozofie Antikonfliktního týmu spočívá především v uplatňování prevence před represí. Je to jakási ,,podaná ruka policie“ směrem k veřejnosti.

,,Kdo tuto preventivní ruku ze strany policie odmítá a jeho jediným cílem je využívat patřičně medializovaný střet s policií k sebezviditelnění, tak ten musí počítat s důraznější a nekompromisní komunikací těžkooděnců z pořádkových jednotek. Pro některá individua se totiž policie stává pouze jakýmsi pro středkem adrenalinové zábavy a sport je pro ně zneužitým nástrojem k demonstraci násilí.“ [32]

Další navržené prostředky ke zvládání davů a rozhovor se členkou Antikonfliktního týmu Policie ČR jsou uvedeny v příloze této práce (Příloha č. 1).

---

[31] KORYČANSKÝ, Martin: Antikonfliktní tým Policie ČR - správy hl. m. Prahy. *Časopis Policista*. 2008, č. 3, s. 1.

[32] MACEK, Pavel; ZÁMEK, David: *Policie a hromadná narušení veřejného pořádku*. Praha : Policejní akademie, 2007. 98 s. ISBN 978-80-7251-264-5.

4.3. Aplikace prostředků zvládání davu v konkrétních případech

4.3.1. Soutěže s peněžními nebo materiálními výhrami

Soutěže s peněžními nebo materiálními výhrami se mohou odehrávat jak z klidu domova prostřednictvím různých médií, jako je televize, rádio, nebo internet, ale i přímo na místě určeném pro shromáždění velkého počtu osob. Takové akce jsou velmi riskantní, jelikož lidé jsou pod vlivem shromážděného davu pod silným citovým tlakem a jsou všehoschopní. V takových případech by měl pořadatel zvážit, zda bude riskovat právní zodpovědnost za pořádání akce a za její pokojný průběh.

Příklad: Soutěž Rádia Kiss „Vysypeme přímo mezi vás sto tisíc korun“

Dne 8. dubna 2009 se konala na Náměstí Přemysla Otakara II. V Českých Budějovicích akce soukromého rádia Kiss „Vysypeme přímo mezi vás 100.000 korun“. Účastníci akce se kvůli poukázkám, za něž rovnou na místě získali peníze, málem ušlapali. Na místě zasahovalo sedm vozů záchranné služby, zdravotníci museli ošetřit 26 osob. Policie ČR prověřuje podezření z ublížení na zdraví z nedbalosti, pachatel je ale neznámý. V případě prokázání viny hrozí pachateli dva roky vězení nebo zákaz činnosti. Ředitel rádia Kiss Milan Mráz odmítá odpovědnost za celou událost a odmítl se vyjádřit i k případnému odškodnění zraněných.

Zajímavé na věci je to, že byla inzerována dlouho dopředu, také na mnoha billboardech po celém kraji a to pod heslem "Chceme sto tisíc nových posluchačů, vysypeme na vás sto tisíc". Přitom ani ten, kdo akci úředně povolil, se nezamyslel nad možným průběhem celé akce.

Právní a psychologické aspekty případu, prostředek zvládání davu:

Z hlediska právních aspektů tohoto případu je zde pořadatel podezřelý z porušení povinnosti svolavatele shromáždění dle § 6, Zákona č. 84/1990 Sb. o právu shromažďovacím. Dá se konstatovat, že dle § 7 téhož zákona jsou účastníci

shromáždění podezřelí ze spáchání protiprávního jednání tím, že porušili povinnost dbát pokynů svolavatele a pořadatelů a nezdrželi se všeho, co by narušilo řádný a pokojný průběh tohoto shromáždění. Shromáždění lze podle Zákona č. 84/1990 o právu shromažďovacím zakázat pouze v případě, že by účel shromáždění směřoval k výzvě dopouštět se násilí nebo hrubé neslušnosti, nebo také jinak porušovat ústavu a zákony. Myslím si ale, že znění tohoto zákona nelze aplikovat právě na tento případ.

Z psychologického hlediska zde působí zejména faktory působící bezprostředně na přesvědčení a názory davů – konkrétně obrazné představy, slova a formule. Davové chování se zde projevilo zejména v tom, že dav podlehl obrazným představám – „co kdybych vyhrál sto tisíc korun?“, přitom tyto představy byly podpořeny zejména lákavou reklamou pořadatele. Slova mají doslova tajemnou moc a moc slov je těsně spojena s představami, které slova vyvolávají. Lidé si uvědomí doposud své neuvědomělé tužby a zároveň získávají naději v jejich uskutečnění.

Přímá účast v takových soutěžích je velice riziková, protože je téměř jisté, že dav je stržen vidinou velice snadné „výhry“ peněz. V takovém případě není téměř možné dav ovlivnit, pouze přítomnost velkého počtu pořadatelů a policistů může dav udržet v mezích tak, aby nedošlo ke zraněním přítomných osob a škodě na majetku. Moc ovlivnit dav je pouze v tom, že pořadatelem budou zavedena pravidla soutěže a výhry budou vydávány na základě splnění uvedených pravidel.

4.3.2. Demonstrace

Střety během demonstrací jsou řízeny zákony davového jednání. Pokud se pohybuje velká masa lidí relativně úzkými ulicemi města a narazí na zátarasy či policejní kordon, zpravidla ti vzadu pozorují jen to, že lidé před nimi se zastavili, ale už nevědí proč. Informace se předávají ústní formou a podléhají pravidlům tiché pošty: citelnému zkreslení, zjednodušení nebo zveličení. Pokud můžeme pozorovat videonahrávky demonstrujícího davu, uvidíme na nich, jak se ze zadních míst derou dopředu určití lidé. Jsou to právě ti nejagresivnější jedinci, kteří nemají strach z

násilného střetu nebo jej přímo vyhledávají. Stojící dav se tedy po čase zformuje tak, že na špici, v těsném kontaktu s policií, se tlačí ti nejagresivnější a vzadu přešlapují mírumilovnější demonstranti. Ti se dopředu nehrnou, ba spíše ustupují stranou a stávají se z nich pozorovatelé. Pokud známe tuto zákonitost, víme, že takový dav není nebezpečný z boku. Stejně tak je zřejmé, že zadní tři čtvrtiny davu vytvářejí naprosto neškodnou skupinu.

Sociální psychologie popisuje pět fází vývoje krizové situace při demonstracích:

- *Fáze přípravná, spouštěcí*
- *Fáze eskalační*
- *Fáze vlastního konfliktu či střetu*
- *Fáze stabilizační*
- *Fáze postkrizová*

Tyto fáze jsou typické nejen pro davové chování, ale i pro individuální či párové krizové situace. Podobně je zřejmé, že těmito fázemi musí projít jak účastníci, tak policisté.[33] Jednotlivé fáze vývoje krizové situace jsou uvedeny v příloze této práce (Příloha č. 2).

Příklad: Modelová situace prováděná jednotkami Policie ČR

Zpoza garáží vyběhl dav čítající několik set demonstrantů. Vzduchem létaly kameny, klacky a skleněné lahve. Mála skupina policistů před jednoznačnou převahou pomalu ustupovala a volala posilu.

Do boku rozzuřeného zástupu demonstrantů vpadla jednotka černě oděných mužů s ochrannými plexisklovými štíty. Nejagresivnější demonstranti se marně snažili policejní kordon prorazit, eskorty odváděly první zadržené. Zarachotily dělobuchy a

[33] JIROTKA, A.; KLIMEŠ, Jeroným: Město na letišti. *Časopis Policista*. 2002, č. 11, s. 1.

kapsle se slzným plynem, výtržníci zakolísali a dali se na útěk. Během pěti minut byla ulice prázdná.

Ve chvíli, kdy se už zdálo, že ve čtvrti zavládne klid a do ulic se pokojně budou vracet automobily a tramvaje, se přiřítil zástup vedený skupinou velmi agresivních útočníků. Do cesty se postavila hradba uniforem a ochranných štítů.

Znovu zasvištělo vzduchem kamení, ale řada policistů nezakolísala. Chaos a neuspořádaný vztek davu je podobně působivý jako strojovně přesná kázeň policejních útvarů. Pokud nastoupí jednotka s perfektním vojenským vystupováním, je téměř jisté, že k dalším výtržnostem nedojde. Hrozivě vypadající útok davu skončil bez úspěchu, poražené skupinky se neochotně rozešly.[34]

Prostředek zvládání davu:

Demonstrace představuje anonymní dav, proto mají její účastníci velmi silný pocit anonymity a podle toho se řídí také jejich jednání. Jsou si jisti svou beztrestností, ale to je již v současné době pouze přežívající fenomén. Projevuje se zde zejména síla „vůdcovství“, protože každá demonstrace musí mít svého vůdce nebo řečníka. Vůdce bývá nejdříve sám vedeným a hypnotizovaný svou myšlenkou se potom stává až fanatikem. Síla jeho víry v danou ideu dodává jeho slovům velkou moc. Působí na ostatní účastníky davu rychlou sugescí, lidé v davu ztrácejí svou vůli a instinktivně se obracejí k tomu, kdo ji má.

V České republice jsou ke zvládnutí akcí hromadného charakteru kromě policistů pořádkových jednotek nasazováni také policisté zařazení do oddělení jízdní policie, kteří používají služebních koní jako donucovacího hromadného prostředku, který se nazývá „vytlačování koňmi“.[35] I přesto, že jsou ke zvládnutí konfliktních

[34] JIROTKA, A.; KLIMEŠ, Jeroným: Město na letišti. *Časopis Policista*. 2002, č. 11, s. 1.
[35] Oddělení jízdní policie. In *Prezentace*. Praha : Ministerstvo vnitra ČR, 2008 [cit. 2010-04-03].

demonstrací nasazeni také vyjednavači Antikonfliktního týmu Policie ČR, není taktika kontaktu s demonstranty dostatečně účinná.

Obrázek č. 1: *Vhodná taktika kontaktu s demonstranty používaná policií ve vyspělých zemích*

Vhodná taktika kontaktu s demonstranty používaná policií ve vyspělých zemích:

- volně rozmístění demonstrující
- první řada policistů se štíty
- druhá řada policistů
- automobily na odvoz zadržených

Policisté se štíty působí jako neprostupný val. Nejagresivnější demonstrant je protažen mezi štíty, kde jej zadrží druhá řada policistů. Stěna ze štítů se uzavře, takže demonstrující nevidí, co se stalo s jejich kolegou. Fantazie je zjitřena, což působí na demonstranty mnohem silněji než jakákoliv viděná scéna. Zadržený je naložen do auta a

odvezen na oddělení, kde jej vyšetřuje skupina policistů, která se zásahu osobně neúčastnila. [36]

4.3.3. Vězeňská vzpoura

Vzpoury vězňů podle Zákona č. 40/2009 Trestního zákoníku, § 344, se dopustí ten:

„Kdo se zúčastní vzepření nebo odporu skupiny vězňů nebo chovanců ve výkonu zabezpečovací detence dozorčímu orgánu, jeho rozkazu, vězeňskému řádu nebo řádu výkonu zabezpečovací detence, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.“

Vzpoury vězňů patří mezi ne příliš časté, avšak velmi závažné negativní jevy ve věznicích. Jejich příčiny, průběh, provedení a zvládnutí případného zákroku jsou předmětem pozornosti sdělovacích prostředků, a tím široké veřejnosti, odborných resortů, politiků, občanských iniciativ a v případě větších nepokojů i zahraničí, zejména v případech, kdy dojde ke zraněním nebo větším škodám na majetku. Pro personál věznic představují totéž, co pro policisty násilné demonstrace a jiné protestní akce. Vzpoury vězňů jsou specifické omezeným prostorem, ve kterém vznikají. Někdy se omezí jen na jednu ubytovnu nebo část vězení. V těchto případech se vzpoury ani nemusí účastnit všichni zde ubytovaní vězni. Častěji však vzpoura zachvátí celé vězení, popř. i několik věznic.

Zvláště důležitým aspektem vzniku hromadné nekázně nebo vzpoury je stupeň a intenzita citové nákazy. S rezervou se dá říci, že citová nákaza je tím výraznější, čím větší počet vězňů se do vzpoury zapojí. Hlavními aktéry vzpour jsou frustrovaní jedinci. L. Čírtková připomíná, že „frustrace“ (pocit neuspokojení) je vždy spjata s negativními

[36] KLIMEŠ, Jeroným: Policie musí znát psychologii davu : Demonstrace. In *Lidové noviny*. Praha : Lidové noviny, 16.11.2002. s. 1.

emocemi: nepohodou, nevolí, odmítáním, odporem, hněvem nebo také pocitem bezmoci a beznaděje.[37]

Vězni, kteří jsou pasivní nebo se odmítají vzpoury účastnit, jsou jen někdy fyzicky napadáni, častěji jsou pohrůžkami nebo jinými formami nátlaku nuceni se na vzpouře podílet. Těchto činů se dopouští většinou jen omezená skupinka vězňů, zpravidla s cílem získat autoritu a zastrašit váhající vězně.

Na rozdíl od davu, který vzniká většinou náhle, je pro vzpouru charakteristické, že propuká většinou jako výsledek kulminace napětí ve věznici. Někdy hraje roli i vnější situace ve společnosti, zejména v obdobích sociálního nebo politického napětí ve společnosti nebo společenských změn. [38]

Příklad: Věznice Leopoldov - Vzpoura vězňů, březen 1990

Na základě vyhlášené rozsáhlé amnestie v roce 1990 tehdejším prezidentem Václavem Havlem bylo z věznic propuštěno 23 260 osob, z toho i 652 vězňů z věznice Lepoldov. Přes 200 vězňů, na které se amnestie nevztahovala, provedlo vzpouru, která vstoupila do dějin. Vězni se za pomoci násilí na dozorcích ozbrojili a vězně, kteří se vzpoury odmítli zúčastnit, zajali jako rukojmí. Na potlačení vzpoury se podílelo téměř 1000 policistů a příslušníků vězeňské stráže. Zasahující policisté svedli boj proti ozbrojeným vězňům, mezi kterými bylo přes 200 odsouzených za vraždy. Nakonec byla vzpoura potlačena a za spáchání mnoha trestných činů bylo obviněno 73 osob. Dne 21. dubna 1993 byl trestním senátem zveřejněn rozsudek - 345 let a 10 měsíců pro 61 vzbouřenců. Nejnižší trest činil 18 měsíců, nejvyšší pak 14,5 roku.

[37] ČÍRTKOVÁ, Ludmila: Psychologické pozadí demonstrací. *Časopis Policista.* 2000, 8, s. 1.
[38] SOCHŮREK, Jan: Hromadné nekázně a vzpoury vězňů z pohledu penologie. *Časopis Policista*. 2008, č. 3, s. 1.

Prostředek zvládání davu:

Vzniku vzpour ve věznicích lze účinně předejít. Je však nutné včas rozpoznat skutečnosti k nim vedoucí a přijmout včasná a vhodná opatření, ale to se spíše týká obecných preventivních opatření ze strany vězeňského personálu či policie.

Při vzpouře nastává stadium kladení ultimát a požadavků. Z masy vězňů se postupně při nepokojích vynoří malá skupina vůdců (tito vůdci nemusí být ti samí jako na začátku vzpoury), která se snaží komunikovat, i když v podstatě formou jednosměrných nároků a ultimát.

Poté nastává s*tadium prezentace důvodů vzpoury.* Vězni vedou své stížnosti proti zákonům, situaci ve společnosti atd., ale zejména proti správě věznice. Dovolávají se sympatií a podpory veřejnosti.

Po této fázi následuje návrat k normálnímu životu věznice. Následuje postupný návrat moci do rukou správy věznice. Děje se tak většinou po několika dnech. Dnes se již výjimečně sahá po silových zákrocích, i když vhodná demonstrace síly (např. ukázání se zásahové jednotky) může výrazně přispět k urychlení zklidnění situace. Je-li však tento okamžik demonstrace síly zvolen nevhodně, pak se celá záležitost vzpoury může vrátit do prvního stadia.

Obecně je možné konstatovat, že hromadné nekázně a vzpoury vězňů mají mnoho podobných nebo shodných rysů s davovými situacemi, zejména s davy agresivními. Obecná prevence vzniku těchto událostí neexistuje. Důležitá je osobní znalost vězňů a situace ve věznici. Rovněž výcvik personálu k taktickému vystupování je více než potřebný. K minimalizaci možnosti vzniku vzpour povedou opatření k zlepšení životních podmínek vězňů, ale i tak je nelze vyloučit. Vzpoury jsou v životě každé věznice závažnou mimořádnou událostí, při které hrozí ztráty na životech nebo zdraví jak příslušníků a zaměstnanců Vězeňské služby, tak příp. zasahujících policistů,

ale i vězňů. Rovněž hrozí velké škody na majetku. Vzpoury mají i celospolečenské dopady, protože jsou sledovány sdělovacími prostředky (včetně zahraničních) a mají vliv i na postoje veřejnosti.

4.3.4. Sportovní utkání

V současnosti je aktuální a stále řešené fotbalové fanouškovství, které je v České republice vysoce rizikové. Fotbal je fenomén, který ovlivňuje životy obyvatel celého světa. Na jednotlivá fotbalová utkání se však mnozí diváci nepřicházejí pouze bavit hrou svého oblíbeného týmu, ale někteří také chtějí zažít nějaké „dobrodružství" spočívající v napadání fanoušků druhého týmu nebo ničení a rozkrádání zařízení stadionu. Pro takové jednání se vžil pojem *divácké násilí.* Pojem diváckého násilí není přesně definován, ale většinou se pod něj zahrnuje násilné nebo nebezpečné chování diváků v souvislosti se sportovními zápasy.

„Divácké násilí představuje nejen narušení veřejného pořádku, ale také riziko pro bezpečnost ostatních diváků při nezvladatelných davových situacích. Agresivní prvky v chování se obvykle objevují jako následek nezvládané emocionality a dynamiky aspirací, nebo jako následek interpersonálních konfliktů a frustračních stavů. Z psychologického hlediska existuje řada teorií příčin agrese. Pokud jde o divácké násilí, lze uvažovat o dvou zdrojích vedoucích k výbuchu agresivity. Jedním ze zdrojů je „agresivní vyladění" jedince, druhým „úzkostné vyladění", které mají vliv na vytvoření specifické citlivosti pro situační podněty."

Z výše uvedených důvodů připravilo v roce 2008 Ministerstvo vnitra koncepční materiál s názvem „Návrhy opatření k řešení problematiky diváckého násilí, který se zabývá současnými problémy na tomto úseku a přináší návrhy řešení.[39]

Z obecného hlediska jsou nejdůležitější agresivní reakce, které se vyskytují často u diváků v hledištích stadionů. Sportovní fanoušek může být frustrován neúspěchem

[39] Odbor bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra ČR. Návrhy opatření k řešení problematiky diváckého násilí. *Časopis Policista*. 2008, 11, s. 1-8.

svého družstva nebo dílčími herními nezdary hráče, s nímž se ztotožňuje. Především vztek vede vždy ke zvýšení agresivity.

Ke sportovním násilnostem mohou vést alkohol, přílišná identifikace s klubem, přehnaná fixace na vítězství, v případě mezistátních zápasů i přílišná nacionalizace. Jsou ovšem i další skrytější motivy. Někteří fanoušci berou řádění na fotbale jako kompenzaci. Často jde o lidi z neurovnaných rodinných poměrů, z nefunkčních rodin. Nemusí to být ale pravidlem. Například v Británii zjistili, že šéfy takových skupin jsou i dobře situovaní bankovní úředníci, kteří to berou jako nedělní zábavu“, říká psycholog PhDr. Pavel Slepička, Dr.Sc. (1999).[40]

Příklad: Fotbalové utkání mezi FK Slavia a FK Sparta

Fotbalový stadion na Strahově – zápas FK Slavia a FK Sparta. Na radikální tábory fanoušků obou klubů dohlížely stovky policistů v plné zbroji, v pohotovosti byly i jednotky HZS ČR. I tak ale došlo k několika incidentům. Fanoušci na tribunách zapalovali ohně, trhali sedačky a házeli dělobuchy. V důsledku výtržností došlo ke zranění devatenácti osob včetně policistů a škody byly vyčísleny nejméně na dvě stě tisíc korun.

Již při cestě fanoušků na stadion se z davu ozývaly nejrůznější pokřiky, včetně rasistického „Jude Slavie". Policisté ale na místě nikoho nezatkli. „Protiprávní jednání některých fanoušků policisté zaznamenali a zdokumentovali," uvedla policejní mluvčí Iva Knolová. Mluvčí dále vysvětlila, že na místě nebyl zásah možný z taktických důvodů - mohl by fanoušky vyprovokovat k ještě větší agresivitě. Pak by hrozily i velké škody v ulicích a zranění kolemjdoucích. I bez toho pochodující fanoušci zablokovali dopravu a řidiči si museli hledat jinou cestu.

[40] MACEK, Pavel; ZÁMEK, David: *Policie a hromadná narušení veřejného pořádku*. Praha : Policejní akademie, 2007. 98 s. ISBN 978-80-7251-264-5.

Opilí fanoušci na Podolském nábřeží zaútočili dokonce na tramvaj – výtržníci zničili vnitřek vozu, rozbili přední a boční sklo. Po celém hlavním městě docházelo k dalším potyčkám, které vyprovokovali podnapilí fanoušci.

To je jen část výstřelků v důsledku tohoto sportovního utkání. Sparťanští hooligans se ani na derby nevyvarovali antisemitských výroků. Policisté zadrželi během utkání šestnáct fanoušků. Dva z nich podezírají z útoku na veřejného činitele (od 1.1.2010 policista není již veřejný činitel, ale úřední osoba).

Prostředek zvládání davu:

V současnosti většina dospívajících tráví svůj volný čas jen sledování televize nebo u počítačových her, část mládeže je frustrována zdánlivým hmotným nedostatkem, a v tomto prostředí člověk, a zvláště mladý jedinec, velmi snadno podlehne nejistotě. Neboť nemá a ani nezná pevné životní a morální hodnoty, pak velmi lehce nabude dojmu vlastní nulové perspektivy. Rád se proto nekriticky přikloní k jakékoliv nabízené ideologii, čímž získá zdánlivý lék na své komplexy a získá pocit vlastní důležitosti při jejím prosazování. Takový pocit nabízí *publikum*.

Významnou roli při ovlivňování reakcí publika hrají i mechanismy davového jednání. Jde o modifikování chování jedince pod vlivem většího sociálního celku. Ztotožnění a nápodoba jsou obecně chápány jako součásti procesu socializace.

Jak již řekl Le Bon, dav je v psychologii definován jako náhodné nebo úmyslné seskupení osob, které se v dané chvíli nacházejí na stejném místě, popřípadě se mu přibližují, a které mají týž předmět pozornosti. Macek a Zámek (2007) tvrdí: „Od davu je nutno odlišit publikum či diváckou skupinu. Publikum sestává z jedince s více či méně přesnými záměry a očekáváním. Dav nemá žádné ustálené organizační normy, uplatňují se v něm primitivní, silné pudy a emoce nebrzděné žádnými etickými nebo organizačními normami“ (stejně dav popisuje Le Bon).

Pro reakci hlediště na sportovních stadionech je velmi důležité, zda-li se mezi diváky najdou takoví jedinci, kteří by se mohli stát situačními vůdci. Většinou k takovému „vynoření“ situačního vůdce skutečně dojde. Příklad dobrého vůdce v hledišti vytváří předpoklad pro pozitivní sociální ovlivňování těch diváků, kteří mají tendenci k impulsivnímu chování. Na základě pozitivních zkušeností s přirozeně se objevujícími vůdci v hledištích se objevily úvahy a dokonce první pokusy o praktickou realizaci, záměrného nasazení této role do hlediště. Ze strany Policie ČR se uvažovalo o nasazení jedinců, kteří by byli vyškoleni pro roli usměrňovatele části hlediště, ve které by sami seděli a podněcovali by diváky k přijatelným reakcím.

Možnosti hlasatele v roli vůdce sportovního publika nejsou dostatečně využívány, jelikož na základě výsledků ankety uvedlo jen 15,3 procent diváků, že jsou relací hlasatele pozitivně ovlivněni. Činnost hlasatele má však napomoci ke snížení psychického napětí hlediště. Dobré zkušenosti jsou s využíváním trenérů a sportovců při rozhlasových relacích na stadionech. Vystoupení takových osob, které mají velkou autoritu mezi diváky, bývá velmi působivé a účinné.

Taktika, jak zvládnout fanoušky na sportovních stadionech, je následující:

- je třeba zmenšit nahuštění osob na malém prostoru,
- eliminovat zvlášť agresivní jedince,
- zvýšit autoritu pořadatelů,
- vybírat hudbu, která by je zklidňovala,
- v neposlední řadě zlepšit komunikaci klubu a vlajkonošů.

V současné době se na stadionech využívají **bezpečnostní opatření**, která spadají do pravomoci jednotlivých klubů. Vzhledem k významu bezpečnostních a technických opatření pro zamezení násilností jsou tyto otázky diskutovány v Koordinační komisi k diváckému násilí. Základní požadavky na bezpečný stadion

vyplývají z regulí UEFA, ze znění Evropské úmluvy a z doporučení Stálého výboru Evropské úmluvy.[41]

Právní aspekty chování davu při sportovních utkáních:

Možnosti trestního stíhání nebo přestupkového řízení s pachateli incidentů spojených se sportovním utkáním jsou dostatečné, bylo by ale třeba efektivněji využívat ustanovení zákonů. V průběhu sportovních utkání dochází v rámci diváckého násilí zejména k výtržnictví (§ 358), ublížení na zdraví (§ 146), hanobení národa, etnické skupiny, rasy a přesvědčení (§ 355), poškozování cizí věci (§ 228) apod.[42] Trestní zákon obsahuje ustanovení, která umožňují soudu uložit pachateli přiměřená omezení a povinnosti. Významná je pro tyto účely možnost ukládat pachatelům *zákaz vstupu na fotbalová utkání* jako omezující opatření.

4.3.5. Extremistická hnutí

***Definice trestných činů v oblasti propagace extremismu*:**

- § 352 odst. 2 – Násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci
- § 355 – Hanobení národa, etnické nebo jiné skupiny osob
- § 356 – Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod
- § 403 – Založení, podpora a propagace hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod člověka
- § 404 – Projev sympatií k hnutí směřujícímu k potlačení práv a svobod člověka.[43]

Extremismus je fenoménem, který bude vždy provázet demokratickou společnost, v éře globalizace má navíc nadnárodní charakter a nevyhýbá se žádnému z

[41] Bureš Radim, Odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra, *Bezpečnostní opatření na stadionech*
[42] Zákon. č. 40/2009 Sb., *Trestní zákoník*
[43] Zákon. č. 40/2009 Sb., *Trestní zákoník*

evropských států. I když se může jevit jako imaginární hrozba pro demokratická zřízení, nelze ho jakkoliv podceňovat. Jak je ostatně známo z řady odborných studií a lze to dovodit z historických zkušeností, extremistické ideologie dokáží těžit ze společenských a hospodářských krizí, tedy zatěžkávajících období pro občanskou veřejnost. Ať chceme či nikoliv, právě v době takovýchto krizí mívají živnou půdu populismus a ideologie identifikující tzv. „nepřátele a původce všech nešvarů a všeho zla“ ve společnosti. Právě za takovýchto konstelací mohou extremistické ideologie a jejich protagonisté začít dosahovat svých „met“.[44]

V současné době lze očekávat, že neonacističtí aktivisté budou pokračovat ve své snaze vydobýt si pozice na oficiální politické scéně za podpory určité části veřejnosti. Znamená to, že zůstanou „v ulicích“, bude pokračovat jejich radikalizace a budou vyhledávat střety se „Systémem“, resp. s Policií ČR.

Z celkového počtu 343 799 zjištěných trestných činů na území České republiky bylo zaevidováno 217 trestných činů s extremistickým podtextem, tj. 0,06 % z celkového objemu zjištěné kriminality.

Tabulka 1: Počet trestných činů s extremistickým podtextem zaevidovaných na území ČR v letech 2006 až 2008

Rok	**Počet zaevidovaných trestných činů**	**Podíl na celkové kriminalitě (%)**	**Počet objasněných trestných činů**	**Počet stíhaných osob**
2006	248	0,07	196	242
2007	196	0,05	119	181
2008	217	0,06	126	195

Zdroj: Evidenčně statistický systém kriminality Policejního prezidia ČR – ESSK

[44] Ministerstvo vnitra ČR: Strategie boje proti extremismu. In *Zprávy o extremismu*. Praha : Ministerstvo vnitra ČR, 2009 [cit. 2010-03-17].

Bezpečnostní rizika:

Předpokládá se, že bude pokračovat příklon neonacistů k násilným akcím a konfrontaci s policejními složkami, extremistické skupiny budou pokračovat v úsilí o získání sympatií a podpory majoritního obyvatelstva v problémových lokalitách a budou se snažit prosadit ve veřejném životě a vstoupit „do politiky“ .

Hlavní možná bezpečnostní rizika:

- pokračující radikalizace,
- možná přeměna virtuálních polovojenských organizací v reálné subjekty,
- snaha o proniknutí do bezpečnostních sborů, především do Policie ČR,
- akceptace extremistických ideálů širší veřejností.

Příklad: Rozpuštění Dělnické strany

Nejvyšší správní soud dne 17. února 2010 schválil návrh vlády na rozpuštění Dělnické strany.

Podle názoru Ministerstva vnitra je činnost Dělnické strany v rozporu se zákonem o sdružování v politických stranách a politických hnutích - politické strany a hnutí nemohou vyvíjet činnosti:

- které porušují ústavu a zákony, jejichž cílem je odstranění demokratických základů státu;
- které nemají demokratické stanovy;
- nemají demokraticky ustanovené orgány;
- které směřují k uchopení a držení moci zamezující druhým stranám a hnutím ucházet se ústavními prostředky o moc nebo které směřují k potlačení

rovnoprávnosti občanů, jejichž program nebo činnost ohrožují mravnost, veřejný pořádek nebo práva a svobodu občanů.[45]

Prostředek zvládání davu:

Nejefektivnější zbraní současných extremistů je propracovaná a cílená propaganda. Její účinky jsou znásobeny tím, že v podstatě žádná instituce systematicky nedemaskuje její pravou podstatu. Cílem Ministerstva vnitra, Policie ČR, ale i všech ostatních zainteresovaných institucí musí být otevřeně, jednoduše a srozumitelně **zprostředkovat veřejnosti tato sdělení**:

- kdo jsou extremisté, čeho a jakým způsobem chtějí dosáhnout a jaké to může mít důsledky – vysvětlení, v čem spočívá jejich bezpečnostní hrozba;
- bezpečnostní složky jsou veřejnosti partnerem, který ji chrání před touto hrozbou;
- způsob této ochrany je nutné občanům přiblížit a vysvětlit, aby pochopili, že je pro ně výhodnější a spravedlivější než populistické a nic neřešící nabídky „pomoci“ od extremistů.

Novelizace Zákona č. 119/2002 Sb. o zbraních

Významným z hlediska boje proti extremismu může být i Zákon č. 484/2008 Sb., kterým se mění Zákon č. 119/2002 Sb. o zbraních. Ten byl v roce 2008 projednán a schválen Parlamentem České republiky a nabyl účinnosti dnem 1. února 2009. Precizace povinností a tomu odpovídající kategorizace přestupků by měly být preventivním prvkem i v boji proti extremismu.

[45] MALÍKOVÁ, Jana: Nejvyšší správní soud rozhodl o rozpuštění Dělnické strany. In *Tiskové prohlášení*. Praha : Ministerstvo vnitra ČR, 17.2.2010 [cit. 2010-03-18].

Pilíře koncepce boje proti extremismu:

1. Síla extremistů vychází z lidské nevědomosti. Jedinou možností, jak bojovat s jejich štvavou propagandou, je komunikace, otevřenost a nabízení alternativy.

2. Poučení lidé si dokáží vytvořit obranné mechanismy vůči nebezpečným myšlenkám. Výhodnost demokratické alternativy musí vysvětlovat škola.

3. Boj proti extremismu není jen záležitostí Ministerstva vnitra a policie, ale i dalších vládních i nevládních subjektů. Jenom spoluprací s nimi lze extremisty odsunout do role bezvýznamného hráče.

4. Specialisté, kteří bojují proti extremismu, musí vědět, co mají dělat a dostat k tomu dostatečný prostor. Profesionalizace je výhodnější než paušální represe.

5. Konkrétní pachatele trestné činnosti je nutné nekompromisně postihovat za efektivního využití stávajících prostředků a mechanismů.

V minulosti se v oblasti boje proti extremismu osvědčil komplexní přístup založený na společném působení všech složek systému, např. zařazení do obsahu vzdělávání žáků a studentů, do dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, pregraduální přípravy pedagogických pracovníků, cílené podpory nestátních neziskových a dalších organizací. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy bude pokračovat v tomto přístupu, současně bude aktualizovat vybrané předpisy, více akceptovat individuální přístup k žákovi, zkvalitní a rozšíří další vzdělávání pedagogických pracovníků, bude rozšiřovat povědomí odborné veřejnosti o aktuálním stavu problematiky a podpoří projekty určené pro zkvalitnění učebnic.

Úspěch je spatřován jen v cíleném a tvrdém postihu jedinců, kteří se dopouštějí porušování zákona, a prevenci takové činnosti.

4.3.6. Sekty a pseudonáboženské organizace

Na území České republiky působí řada tzv. sekt a pseudonáboženských organizací. Stále však přetrvává problém odhalení tohoto druhu trestné činnosti vzhledem k její latenci. Ve většině případů nejsou poškození ochotni vypovídat nebo dokonce podat trestní oznámení. Zároveň je velmi obtížné stanovit hranici, kdy u členů sekty jde o dobrovolné jednání a kdy se již jedná ze strany vedoucího o naplnění skutkové podstaty trestného činu např. podle § 209 Trestního zákoníku (poškozování cizích práv) nebo podle § 231 Trestního zákoníku (omezování osobní svobody), případně dalších trestných činů.[46]

Ke stanovení do jaké míry je, anebo může být, určitá sekta „společensky nebezpečná“ je však třeba nejprve odhadnout charakter sekty a její možnosti. K tomu je nutné získání odpovědí na otázky: kolik má sekta členů, jaké je jejich rozmístění, jaká je struktura skupiny, zda existuje napojení na zahraničí, jaký je postoj ke státu, jaké jsou její zdroje příjmů a zda skupina hospodářsky podniká. Mimo tyto otázky jsou důležité i následující skutečnosti:

- zda se sekta nesnaží pomocí svých členů nebo svého vlivu ovládnout klíčová místa ve státní správě nebo jiné význačné instituce či podniky;
- zda nejsou příslušníci sekty ve spojení se členy teroristických, extremistických a jiných zločineckých organizací, což může činit i z málo početné a neorganizované sekty nebezpečný subjekt;
- jaké je rozmístění členů, které může být v některých případech důležité. V komunitě či ghettu je možnost ovlivňování daleko snazší se všemi následky z toho plynoucími (např. Mansonova skupina, v ČR komunita Jana Dvorského).

Právní existenci církví a náboženských obcí upravuje v ČR především Listina základních práv a svobod a Zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a

[46] Zákon č. 40/2009 Sb., *Trestní zákoník*

postavení církví a náboženských společností. Kromě registrovaných církví a náboženských společností však v ČR působí další nejrozmanitější náboženská alternativní hnutí, která se zde objevila hlavně po roce 1989. Členy těchto hnutí se pak stávají zvláště mladí lidé. Některá z nich mohou vyznávat, z hlediska společností uznávaných norem a hodnot, ne právě přijatelné názory. Někdy tato hnutí na sebe upoutávají pozornost chováním vůči svým členům nebo vůči širšímu okolí. Jejich projevy pak mohou být hodnoceny jako těžko akceptovatelné, někdy dokonce jako sociálně závadové, anebo z hlediska všeobecně uznávaných společenských norem jako extremistické.

Příklad: Sekta Chrám lidu

James Warren „Jim“ Jones (narozen 13. května 1931 Crete v Indianě – zemřel 18. listopadu 1978 Jonestownu) byl zakladatel sekty Chrám lidu, propagátor rasové snášenlivosti a levicových myšlenek. 18. listopadu 1978 nařídil přítomným více než devíti stům členům své sekty hromadnou sebevraždu. Téhož dne zemřel i on. V roce 1977 o Jimu Jonesovi a Chrámu lidu vyšlo na povrch několik skandálů, to vedlo ke ztrátě velkého množství členů. Obvinění proti Jonesovi ovšem zahrnovala i sexuální zneužití. Proto se Jim Jones rozhodl k náhlému a rychlému přesunu, kdy s více než tisícem členů odcestoval do Guyany bez výhledu na brzký návrat.

Bývalí členové sekty informovali úřady o poměrech v sektě, kde se praktikovalo brutální bití a vraždy, a také o plánu hromadné sebevraždy. Jejich obvinění byla příliš strašná, aby jim někdo uvěřil a začal se jimi zabývat, nicméně se jim podařilo vzbudit pozornost kongresmana Leo Ryana. Ten se v roce 1978 vydal na pátrací misi do Guyany. Tam došlo k několika rozhovorům s členy sekty, kteří otevřeně mluvili do kamery přítomných novinářů. Když mělo dojít k odletu senátora a jeho doprovodu, přijelo několik neurčených vojáků, kteří začali pálit do osádky vrtulníku. Jones v předtuše následků tohoto činu nařídil členům své sekty hromadnou sebevraždu (otravou, pravděpodobně v nějakém nápoji), kterou část z nich opravdu provedla. Mezi mrtvé

přibyl i sám Jim Jones, ten se však neotrávil – byl nalezen s prostřelenou hlavou. Tragédie byla objevena až o několik dnů později. Původní šok mohl být ještě vyšší, neboť první odhady mluvily pouze o 350 obětech; novější zprávy o Jonestownu toto číslo postupně zvyšovaly. Nalezená těla byla všechna tváří k zemi, u části z nich byly viditelné stopy po jejich vlečení po zemi. Těm, kteří si útěkem zachránili holý život, se během několika dní až týdnů podařilo dostat do Trinidadu, Panamy a nakonec zpět do Spojených států.

Událost v Jonestown je citována jako největší masová sebevražda v moderní historii — kromě senátora Ryana a jeho doprovodu zemřelo 909 lidí z Chrámu lidu, včetně 276 dětí. Pozůstalí obětí většinou nesouhlasí s termínem sebevražda a jejich převládající názor je ten, že Jim Jones si smrt svých lidí vynutil pod pohrůžkou násilí ozbrojenců na jeho straně. [47]

Prostředek zvládání davu:

Dle výše uvedeného příkladu se zde jedná o stejnorodý dav – sektu, která má jedno společné, a to přesvědčení. Ukazují se zde obecné vlastnosti davu, mezi něž patří zejména snadné a rychlé podlehnutí sugesci. Dav se upíná na ideu – v tomto případě náboženskou víru. Zde mají velkou moc také magická slova a formule, jichž používá vůdce tohoto davu k ovládnutí mysli zúčastněných. Zde se ukazuje, jak velkou roli hrají city a rozumové úvahy zde nemají místo. Davy potřebují iluze a obracejí se k davovým řečníkům – v tomto případě vůdci skety, který vládne nad duší davu svou despotickou autoritou.

Prostředek zvládání davu v rámci pseudonáboženských organizací a sekt je stejně koncipovaný jako u extremistických skupin (viz kapitola 4.3.5. Extremistická hnutí).

[47] Wikimedia Foundation, Inc.: Jim Jones. In *Encyklopedie Wikipedia*. USA : Wikimedia Foundation, Inc., 2010 [cit. 2010-03-17].

4.3.7. Mimořádná událost - zemětřesení

Příklad: Zemětřesení na Haiti u Port-au-Prince v roce 2010

Dne 13. 1. 2010 došlo cca 15 km od hlavního města Haiti Port-au-Prince k zemětřesení o síle 7,3 stupně Richterovy škály. Poslední statistiky udávají počet obětí 212 tisíc mrtvých, přes 300 000 zraněných a dva miliony lidí jsou bez střechy nad hlavou. Na letišti v Port-au-Prince přistává jedno letadlo s humanitární pomocí za druhým. Humanitární pomoc ale zpravidla zůstává na letišti a humanitární organizace se k materiálu nemohou dostat. Nejdůležitější věc je v současné situaci voda a jídlo, ale také lékařská pomoc. Lidé nemají kde spát, nemají čisté deky, oblečení, léky. To všechno je potřeba, aby se na ulici cítili alespoň o něco lépe," říká vedoucí pobočky irské humanitární organizace Concern na Haiti.

Nedostatek pomoci vede zpravidla k rabování a násilí vůči komukoli, kdo se tomuto jednání snaží zabránit. Při přestřelce rabujícího ozbrojeného gangu s policií zahynulo na Haiti devět policistů. CNN také uvedla šokující případ velmi promyšleného rabování. Jeden ze zdravotnických pracovníků popisoval, jak lidé v panice před možnou vlnou tsunami utíkali od pobřeží do vyšších poloh a na místě nechávali svůj skromný majetek, kterého se posléze zmocnily rabující osoby. CNN spekulovala o tom, že by mohlo jít o záměrně vyvolanou paniku z cílem zmocnit se majetku.[48]

V mimořádných situacích, jako je tato, hraje značnou roli psychologie davu. Hlad, žízeň a další neuspokojené lidské potřeby vedou davy k tomu, aby přikročily k násilí, aby výše uvedené získali.

[48] Český rozhlas: Policejním jednotkám na Haiti se nedaří zabránit rabování. In *Zprávy*. Praha : Český rozhlas, 19.1.2010 [cit. 2010-03-17].

Prostředek zvládání davu:

V případě katastrof se v davu objevují zejména jevy hromadných výbuchů impulzivního chování – v důsledku katastrofy vzniká mocný a intenzivní smyslový podnět tak velké povahy a síly, že svou mohutností a neobvyklostí vyvolá psychický otřes. Následně se objevuje impulzivní reaktivita, která může mít podobu hysterického záchvatu, únikových a nebo útočných reakcí. Situace může podle projevů psychicky otřesených jedinců vyústit v paniku, výbuch agrese nebo až v masovou hysterii. V důsledku těchto jevů hraje velkou roli sociabilita člověka a vzhledem k nedostatku základních komodit, jako je jídlo a pití k přežití, je člověk schopen jednat výhradně ve směru své sebezáchovy. Reakce těchto lidí jsou často nevypočitatelné a nelze je předem předpovědět.

Zemětřesení, výbuchy sopek, tsunami, potopy, jsou mimořádné situace, které postihují velké území, velké množství obyvatel. Okolní státy nebo území nejsou připraveny na pomoc. Katastrofa přímo ohrožuje na životě velké skupiny obyvatel, pomoc je jen pomalu dostupná a nejistá. Jedinec je delší dobu konfrontován s úmrtím či utrpením dalších osob a jeho psychický stav se tedy narušuje permanentně, opakovaně, naděje na pomoc (očekávání) je nejasná. Případné zhojení psychických ran může být dále narušeno novým utrpením (hlad, nemoci, epidemie, smrt blízkých) včetně sekundární viktimizace následkem rabování, loupení v troskách. Připravit jedince po psychologické stránce na takové události je téměř nemožné.

Rabování a loupení je možné zabránit pouze zajištěním hlavních „vůdců“, kteří dav podněcují k tomuto jednání, a také je třeba zabránit chaosu a udržet obyvatele v klidu. To je úloha desetitisíce ozbrojených policistů, které posílily místní policejní složky.

5. Diskuse

5.1. Závěrečné zhodnocení právních a psychologických aspektů

V závěru je třeba podotknout, že výše uvedené krizové situace, jako jsou například demonstrace nebo incidenty vzniklé v důsledku sportovních utkání, se všeobecně dotýkají veřejného pořádku. Davy v každé z těchto situací svým způsobem narušují veřejný pořádek, i když ne vždy se jedná přímo o protiprávní jednání definované zákonem. Může se jednat o veřejný pořádek v běžném slova smyslu – tzn. narušení ideálního stavu společnosti, který se vyznačuje řádem, bezpečností a klidem.

Právní aspekty chování davu se týkají zejména krizových situací vzniklých v souvislosti s demonstracemi a shromážděními za různými účely. Při řešení těchto krizových situací přijímají ve fázi odezvy na krizovou situaci složky IZS adekvátní opatření – při situacích narušujících veřejný pořádek zasahuje zejména Policie ČR, případně příslušná Městská policie, při újmě na zdraví nebo hrozícím nebezpečí jiného druhu zasahují další základní složky IZS – Zdravotnická záchranná služba, Hasičský záchranný sbor ČR, a dále také ostatní složky IZS. Často se při vyhrocených situacích stává, že jsou napadeny právě zasahující jednotky, a násilí proti úřední osobě není v dnešní době výjimkou. Důležitým právním aspektem je v současné době také snaha o snadnou identifikaci osob, které se dopouštějí protiprávního jednání ve jménu davu a s falešným vědomím své anonymity – pomocí techniky a videozáznamů z místa krizové situace lze v současnosti identifikovat téměř každou osobu, která se dopouští protiprávního jednání.

Základem psychologických aspektů je zejména vědomí toho, že jakékoliv seskupení většího počtu osob získává nové duševní vlastnosti, které se často velice liší od vlastností jedinců, kteří jsou součástí tohoto davu. Souhrn těchto vlastností tvoří krátce trvající kolektivní duši. Ve výše uvedených příkladech vidíme, že tato kolektivní duše vzniká v důsledku vysoké sugestibility jejích členů (i když se jedná o sugestibilitu

jako vlastnost osobní a ne davovou), kdy se rozplyne vědomá osobnost každého jedince a začne převažovat osobnost nevědomá. Tato osobnost upírá své city a myšlenky stejným směrem, přičemž se snaží bezprostředně přeměnit své myšlenky v činy. Ve všech případech je zde znát zejména rychlá sugesce, která vychází zejména od vůdce davu, který svými „magickými slovy“ působí bezprostředně na názory a přesvědčení davu. V průběhu mimořádných událostí převládá v davu naopak chování v důsledku psychického otřesu, které jsou daleko závažnějšího charakteru, a dochází k panice, výbuchům agrese a často i k vypuknutí masové hysterie.

5.2. Individuální aplikace prostředků k ovládnutí davu

I přes to, že u výše uvedených ukázek různých druhů krizových situací jsou u každé z nich popsány i prostředky zvládání davu, lze konstatovat, že ne vždy se dá paušálně aplikovat daný prostředek na každou obdobnou situaci. Každá i obdobná situace má svou individuální charakteristiku a lidé v davu se mohou chovat podle dané situace vždy jiným způsobem. Proto i daný prostředek zvládání davu musí být i mimo metodické postupy uzpůsoben právě dané situaci. Tento úkol by měl být svěřen veliteli složek IZS, nebo jiné pověřené osobě, která bude mít praxi a potřebné vědomosti v oblasti psychologie davu.

5.3. Nedostatečné využití psychologie davu v krizových situacích

Jak jsem již zmínila v úvodu této práce, téměř každý člověk má jen velice nízké povědomí o psychologii davu. Nejedná se ale jen o osoby, které znalost psychologie davu nepotřebují ani ke svému životu, ani k výkonu své profese, ale jedná se také o příslušníky složek IZS. Právě složky IZS zasahují téměř vždy při krizových situacích, kde převládá „duše davu“, ať se jedná o demonstraci nebo živelní pohromu. Například v případu teroristického útoku dne 11. září 2001 (Kapitola 4.2.3.) byl dav bez jakéhokoliv vedení neschopen vlastní záchrany i přesto, že měl značnou časovou rezervu k opuštění napadené budovy. V důsledku toho bylo zmařeno mnoho lidských

životů. Toto tvrzení podporuje také členka Antikonfliktního týmu, Pavla Tůmová (Příloha č. 1).

I přes to, že v největší míře jsou s psychologií davu obeznámeni příslušníci pořádkových jednotek Policie ČR, kteří jsou vzděláváni v oblasti taktiky zásahu, ale hlavně také Antikonfliktní týmy Policie ČR, které kladou důraz na prevenci před represí, je znát nízké využití psychologie davu téměř při všech krizových situacích. I v průběhu demonstrací, kde právě tyto jednotky Policie ČR působí (Kapitola 4.3.2.), se při neúspěchu prvně nasazených Antikonfliktních týmů následně k potlačení davu využívá pořádkových jednotek. Psychologický efekt se dá spatřovat pouze v tom, že „černě odění těžkooděnci" buď vzbuzují respekt nebo nikoli. Potom již následuje jen demonstrace síly k překonání davu. U příkladu demonstrace v této práci je uvedena taktika kontaktu s demonstranty používaná policií ve vyspělých zemích. Vůdci davu jsou policisty zadrženi a dav je v tuto chvíli již bez svého vůdce zmatený a oslabený. Proto by bylo přínosem přihlédnout ke zkušenostem policejních jednotek ze zahraničí, kde již psychologii davu ve své taktice více využívají.

V případě živelních pohrom nebo jiných mimořádných událostí hrají roli další faktory, které dav ovládají – je to zejména panika, výbuchy agrese, nebo masová hysterie. Ovlivnit dav v takových situacích je velice těžké a vzhledem k silnému psychickému otřesu nelze předpovědět, jak se bude dav chovat. Proto je řešení těchto krizových situací velice složité a mnoho vědců v ČR i v zahraničí zkoumá chování davu právě při mimořádných událostech. I přesto ale zatím neexistuje jednoznačná odpověď na to, jak dav v takových případech jednoznačně ovlivnit tak, aby dopady na lidské životy, zdraví a majetek, byly co nejmenší.

6. Závěr

Jak již bylo řečeno a také dokázáno, využívání vědeckých poznatků o psychologii davu je v současné době na velmi nízké úrovni. Ani složky IZS ve většině případů nevyužívají dostatečně psychologii davu ke zvládnutí krizové situace.

Základem pro poznání psychologie davu je přijetí faktu, že dav je sociálním agregátem a přítomnost v davu má za následek vytvoření nových vlastností odlišných od vlastností jedinců obsažených v davu. Vytvoření zvláštních vlastností davu je způsobeno pocitem nepřekonatelné moci, duševní nákazou a sugestibilitou jeho členů.

Smyslem této práce bylo mimo jiné také vyvrátit mýty o vlastnostech davu, které podporuje mnoho psychologů a autorů sociologických učebnic.

Hypotézu, že dav je spontánní, je možné vyvrátit na základě výsledků výzkumu chování davu. Ukázalo se, že násilí jako takové je normálním jevem v přítomnosti dvou nepřátelských skupin. Smíšené davy jsou obvykle velice nekonfliktní a pouze projevují stereotypní davové chování – např. klasické fandění na sportovním stadionu.

Další zpochybněnou hypotézou je tvrzení, že dav je sugestivní. Názor, že lidé v davu jsou mnohem více ovlivnitelní, je poměrně rozšířená pověra. Lidem je vlastní navzájem se kopírovat, hledat vůdce, být otevřený názorům ostatních k tomu, jak se chovat, což možná vyplývá z nedostatku sociální struktury. Pokud je ale dav sugestivní, proč se například nerozejde v případě, že je o to požádán autoritativní osobou?

Poslední hypotézou, kterou jsem se v této práci zabývala je tvrzení, že davy jsou emocionální. Tuto hypotézu podpořil dokonce i Le Bon (1997). Pokud se ale řekne „emocionální dav“ jako protiklad „racionálního davu“, tyto pojmy nedávají žádný smysl. Lidé v davech činí svá rozhodnutí na popud emocí, ale úplně stejně to dělají i mimo dav.

Z výše uvedených kapitol vyplývá nejednoznačná představa o tom, že davy jako takové jsou vždy spojovány s projevy agrese. Avšak na základě naší nedávné historie je možné dokázat, že toto tvrzení není vždy platné. Pokud si vzpomeneme na průběh demonstrací v listopadu roku 1989, pak musíme konstatovat, že zde nebylo přítomné zlo, ani násilí, a vlastně ani agrese ze strany demonstrujících, i když celková převaha sil byla na jejich straně. Neadekvátní zásahy mohly vyvolat davovou psychózu, která by byla motivací k útoku. Morální hledisko davu ale v tomto případě dominovalo, a to i přesto, že podle De Bona (1998) neexistují žádné „pozitivní“ davy. Zda jde o posun doposud platných závěrů, nebo zda se jedná o sociální vývoj ve společnosti, by zasloužilo hlubšího prozkoumání.

Všeobecně se dá říci, že znalost psychologie davu a znalost toho, jakým způsobem je možné dav ovlivnit správným směrem zvláště v krizových situacích, je velice potřebná. Často se v takových situacích jedná o zdraví osob, lidské životy nebo přinejmenším o záchranu majetku. Proto je důležitá osvěta zejména u složek IZS, které zasahují právě při vyhrocených situacích, ať se jedná o demonstraci, nebo třeba živelní pohromu. Výsledkem by měla být schopnost každého zástupce složky IZS umět se stát „vůdcem davu“ a ovlivnit dav tak, aby situace byla nakonec zvládnuta s co nejmenšími dopady právě na lidské zdraví, životy nebo majetek.

Samozřejmě je třeba rozlišovat situace, které jsou vyvolány rozdílnými spouštěcími mechanismy – zatímco pro publikum je dominujícím motivem chování touha po určitém silném prožitku, v situacích katastrof je to strach a boj o život. Každá situace má svůj individuální průběh a nelze přesně posoudit, jakým způsobem se bude dav chovat. V této práci jsou uvedeny příklady situací, které je dnes a denně možné zažít, spolu s navrženými prostředky zvládání davu právě pro danou situaci. Příklady situací, kdy je možné setkat se s davovým jednáním a chováním, jsem se snažila ověřit z hlediska potvrzení závažnosti prostřednictvím statistických dat Policie ČR. Příslušné statistiky jsou ale bohužel neveřejné a nebyly mi poskytnuty k nahlédnutí.

Nelze ale jen znát psychologii davu z hlediska jeho psychologických aspektů. Je důležité poznat je v kontextu s jeho právními aspekty, které jsou pro dnešní společnost a zachování veřejného pořádku a práva nezbytné. Dav, který jedná pod dojmem anonymity, je třeba upozornit na to, že tento fenomén již není jednoznačný, a že každý jedinec, byť je součástí davu, je právně postižitelný za své chování a jednání. Psychologie davu by se měla více zaměřovat právě na právní aspekty a prostředky zvládání davu z tohoto hlediska. V tomto ohledu je právě přínosné využít psychologických aspektů k ovládnutí davu správným směrem.

Všechny tyto znalosti a vědomosti by měly být vlastní zejména příslušníkům složek IZS. V současné době je ale psychologie davu předmětem vzdělávání ve větším rozsahu pouze u pořádkových jednotek a Antikonfliktních týmů Policie ČR, a další základní složky IZS, jako je např. HZS ČR nebo ZZS ČR, jsou v rámci svého vzdělávání seznámeny pouze se základy davového chování. Psychologické služby základních složek IZS obsahují v současné době jen posttraumatickou péči o její příslušníky a psychologickou pomoc obětem mimořádných událostí, ale prevenci ve smyslu vzdělávání v oblasti psychologie davového chování tyto služby postrádají. Proto by se měli zejména profesionální psychologové složek IZS spolu s veliteli zásahů, kteří mají dokonalou znalost okolností a chování davů v krizových situacích, zaměřit na intenzivnější vzdělávání právě v této oblasti. Vodítkem pro toto vzdělávání složek IZS může být použita právě tato práce jako metodická příručka.

7. Klíčová slova

KRIZOVÁ SITUACE

PSYCHOLOGIE DAVU

PRÁVNÍ ASPEKTY

PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY

8. Seznam použitých zdrojů:

Odborné publikace:

1. CANETTI, Elias: *Masa a moc*. Praha : Arcadia, 1994. 575 s. ISBN 80-85812-08-8.
2. GÁL, F: *Násilí*, Praha: nakladatelství EGEM, 1994. s. 144. ISBN 80-85395-41-X.
3. GIDDENS, A: *Sociologie*, 1. vyd., Praha: Argo, 1999. s. 596. ISBN 80-7203-124-4.
4. HERINK, Josef: *Ochrana obyvatelstva za mimořádných událostí*. Praha : Fortuna, 2002. 39 s. ISBN 80-7168-830-4.
5. LE BON, Gustave: *Psychologie davu*. Praha : KRA, 1997. 102 s.
6. MACEK, Pavel; ZÁMEK, David: *Policie a hromadná narušení veřejného pořádku*. Praha : Policejní akademie, 2007. 98 s. ISBN 978-80-7251-264-5.
7. MIKŠÍK, Oldřich: *Hromadné psychologické jevy : Psychologie hromadného jednání*. Praha : Karolinum, 2005. 269 s. ISBN 80-246-0930-4.
8. Ministerstvo vnitra ČR: Strategie boje proti extremismu. In *Zprávy o extremismu*. Praha : Ministerstvo vnitra ČR, 2009 [cit. 2010-03-17]. Dostupné z WWW: http://www.mvcr.cz/clanek/dokumenty-kriminalita-zpravy-o-extremismu.aspx.
9. SPÁČIL, Lubomír: Pojetí krizových jevů. *Vojenské rozhledy* [online]. 1998, 3, [cit. 2010-03-17]. Dostupný z WWW: http://www.army.cz/avis/vojenske_rozhledy/1998_3/spacil.htm.

Právní předpisy:

10. Zákon č. 240/2000 o krizovém řízení a o změně některých zákonů. In *Sbírka zákonů*. 2000, částka 73, s. 3475-3487.
11. Zákon č. 84/1990 o právu shromažďovacím. In *Sbírka zákonů*. 1990, částka 19, s. 369-373.
12. Zákon č. 200/1990 o přestupcích. In *Sbírka zákonů*. 1990, částka 35, s. 810-826.
13. Zákon č. 273/2008 o Policii ČR. In Sbírka zákonů.
14. Zákon č. 553/1991 o obecní policii. In *Sbírka zákonů*. 1991, částka 104, s. 2736-2742.

15. Zákon č. 40/2009 trestní zákoník. In *Sbírka zákonů*. 2009, částka 11/2009.
16. Zákon č. 48/2009 o zbraních. In *Sbírka zákonů*. 2009, částka 16/2009.

Periodika:

17. ČÍRTKOVÁ, Ludmila: Psychologické pozadí demonstrací. *Časopis Policista*. 2000, 8, s. 1. Dostupný také z WWW: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/policista/2000/0008/demo.html.
18. HENDRYCH, Tomáš: Termín krizová situace a jeho vymezení v krizovém řízení. *Časopis 112*. 2008, č. 6, s. 26-27. Dostupný také z WWW: http://www.trivis.info/view.php?cisloclanku=2008082201. ISSN 1213-7057.
19. JIROTKA, A.; KLIMEŠ, Jeroným: Město na letišti. *Časopis Policista*. 2002, č. 11, s. 1. Dostupný také z WWW: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/policista/2002/11/dav.html.
20. KORYČANSKÝ, Martin: Antikonfliktní tým Policie ČR - správy hl. m. Prahy. *Časopis Policista*. 2008, č. 3, s. 1.
21. KRULÍK, Oldřich; STAŇOVÁ, Eva; BOS, Ondřej: Komunikace v mimořádných a dalších nebezpečných situacích. *Časopis Policista*. 2008, č. 3, s. 1. Dostupný také z WWW: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/policista/2008/03/prkomnekanti.pdf.
22. LUKEŠ, Václav: Policista a stres. *Časopis Policista*. 2006, č. 11, s. 1. Dostupný také z WWW: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/policista/2006/11/prstres.pdf.
23. Odbor bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra ČR. Návrhy opatření k řešení problematiky dívckého násilí. *Časopis Policista*. 2008, 11, s. 1-8.
24. SKOVAJSA, Marek: Když sociologie potkala historii - Charles Tilly (1929-2008). *Sociologický časopis*. 2008, 44, 4, s. 800-806. Dostupný také z WWW: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/f835f1c209fe76c81bf0401c58cc7abfd798cfd2_513_2008-4MedailonSkovajsa.pdf.

25. SOCHŮREK, Jan: Hromadné nekázně a vzpoury vězňů z pohledu penologie. *Časopis Policista*. 2008, č. 3, s. 1. Dostupný také z WWW: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/policista/2008/03/index.html.
26. VANĚK, Jan J.: Dokud vyhrává rozum. *Časopis Policista*. 2006, č. 11, s. 1. Dostupný také z WWW: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/policista/2006/11/skola11.pdf.

Internetové zdroje:

27. BUREŠ, Radim: Bezpečnostní opatření na stadionech. In *Aktuální události*. Praha : Ministerstvo vnitra ČR, 2008 [cit. 2010-03-17]. Dostupné z WWW: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/souteze/2006/sod/nasili/6_opatreni.pdf.
28. Český rozhlas: Policejním jednotkám na Haiti se nedaří zabránit rabování. In *Zprávy*. Praha : Český rozhlas, 19.1.2010 [cit. 2010-03-17]. Dostupné z WWW: http://www.rozhlas.cz/zpravy/amerika/_zprava/682949.
29. Iuridictum: Veřejný pořádek. In *Encyklopedie o právu*. Praha : Tomáš Pecina, 2009 [cit. 2010-03-17]. Dostupné z WWW: http://iuridictum.pecina.cz/w/Ve%C5%99ejn%C3%BD_po%C5%99%C3%A1dek.
30. Gustave Le Bon In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 2010, 2010 [cit. 2010-03-19]. Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Gustave_Le_Bon.
31. JEDLIČKA, Miloslav: Vzpoura vězňů - březen 1990. In *Věznice Leopoldov - Slovensko*. Brno : Vyšší policejní škola, 2007 [cit. 2010-03-17]. Dostupné z WWW: http://www.vpsmvbrno.cz/muzeumzla/leopoldov/leopoldov.html.
32. K násilí dochází na cestách k utkání i po nich. *Hooligans fotbal* [online]. 25.6.2008, [cit. 2010-03-19]. Dostupný z WWW: http://hooligans-fotbal.blogspot.com/2008/06/k-nsil-dochz-na-cestch-k-utkn-i-po-nich.html.
33. KLIMEŠ, Jeroným: Policie musí znát psychologii davu : Demonstrace. In *Lidové noviny*. Praha : Lidové noviny, 16.11.2002. s. 1.

34. MALÍKOVÁ, Jana: Nejvyšší správní soud rozhodl o rozpuštění Dělnické strany. In *Tiskové prohlášení*. Praha : Ministerstvo vnitra ČR, 17.2.2010 [cit. 2010-03-18]. Dostupné z WWW: http://www.mvcr.cz/clanek/nejvyssi-spravni-soud-rozhodl-o-rozpusteni-delnicke-strany.aspx.
35. Oddělení jízdní policie. In *Prezentace*. Praha : Ministerstvo vnitra ČR, 2008 [cit. 2010-04-03]. Dostupné z WWW: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/rs_atlantic/policie/praha/prezentace/6184.html.
36. PETR, Jaroslav: V davu hrozí smrt udušením. In *Zprávy*. Praha : Zpravodajský server Lidových novin, 3.12.2005 [cit. 2010-03-18]. Dostupné z WWW: http://www.lidovky.cz/ln_veda.asp?r=ln_veda&c=A051203_135631_ln_veda_blh.
37. Projektanti mrakodrapů společně s psychology hledají možnosti jak zachránit zpanikařené lidí před smrtonosným jednáním. *CS Magazín* [online]. 2009, 9, [cit. 2009-09-25]. Dostupný z WWW: http://cs-magazin.com/2009-06/view.php.
38. ŘÍHA, Milan: Termín krizová situace a jeho vymezení v krizovém řízení : Tomáš Hendrych. In *TRIVIS*. Praha : TRIVIS, 22.8.2008. s. 1. Dostupné z WWW: http://www.trivis.info/view.php?cisloclanku=2008082201.
39. SCHWEINGRUBER, David; WOHLSTEIN, Ronald: Dav - 7 mýtů o davové psychologii. In *Ideály*. Iowa : Iowa state univerzity, 2007-2009 [cit. 2010-03-18]. Dostupné z WWW: http://ideály.cz/cz/clanky/dav-7-mytu-o-davove-psychologii.
40. Krize. In *Slovník cizích slov*. Ostrava : Studio Enfaces, 2006-2009 [cit. 2010-03-18]. Dostupné z WWW: http://www.slovnik-cizich-slov.net/?slovo=krize.
41. TĚŠÍNSKÝ, Ondřej Fotbalový: Strahov připomínal válečnou zónu. In *Zprávy*. Praha : Televize Nova, 2010 [cit. 2010-02-10]. Dostupné z WWW: http://web.nova.cz/zpravy/?86+63c=%7Edomaci%7E&83e=DO32386&ex32386=video-fotbalovy-strahov-pripominal-valecnou-zonu.
42. VALIŠOVÁ, Alena Prevence manipulace. In *Rozvíjení zdravého sebevědomí*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2007 [cit. 2010-04-03]. Dostupné z WWW: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/s/2007/14/konz1.html.

43. Wikimedia Foundation, Inc.: Jim Jones. In *Encyklopedie Wikipedia*. USA : Wikimedia Foundation, Inc., 2010 [cit. 2010-03-17]. Dostupné z WWW: http://en.wikipedia.org/wiki/Jim_jones.
44. ZIMBARDO, Philip: Teorie deindividuace In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 2010 [cit. 2010-02-05]. Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Kolektivn%C3%AD_chov%C3%A1n%C3%AD.

9. Přílohy

1. Navržené prostředky ke zvládání davů a rozhovor se členkou Antikonfliktního týmu Policie ČR.

2. Jednotlivé fáze vývoje krizové situace.

Příloha č. 1

Zaměření antikonfliktního týmu

Lidé si mohou často myslet, že nasazení antikonfliktních policistů je možné pouze na riziková sportovní, zejména fotbalová utkání. Opak je pravdou. V Německu, kde se tento projekt narodil (Policie ČR je druhá v Evropě, která zřídila u policie podobnou složku), se k nasazování antikonfliktního týmu na riziková fotbalová utkání doposud vůbec neodhodlali. Česká policie je tak pravděpodobně první v Evropě, která začala s nasazováním těchto týmu na fotbalová utkání. V ČR je tým nasazován zejména při akcích s větším počtem zúčastněných osob, jako např. rizikové hudební produkce (různé technoparty), srazy extremistických hnutí (koncerty a pochody levice či pravice), různé demonstrace, stávky, ale i živelné pohromy, blokace Greenpeace apod. Antikonfliktní týmy jsou vždy nasazeny před pořádkovou jednotkou, jinak by jejich působení postrádalo smysl.

Vybraní policisté nejsou žádní profesionální psychologové. Ideální je, když mají variabilní myšlení, umějí přesvědčovat druhé, jsou verbálně obratní a jak se měli by být empatičtí. Policista v antikonfliktním týmu se musí umět vyrovnat s dvojznačnými situacemi. Mezi jeho předpoklady by měla patřit schopnost komunikovat s lidmi různého společenského postavení a vzdělání. Důraz se klade na přirozenou inteligenci. Podmínkou je absolvování intenzivního, týdenního kurzu na SPŠ v Brně. Tam se mj. cvičí formou modelových situací, seznámí ho se základy psychologie komunikace, s poznatky z extremismu, mediální komunikací apod.[49]

Cíle působení antikonfliktního týmu:

- setkání extremistických hnutí;
- plánovaná i neplánovaná shromáždění občanů;

[49] KORYČANSKÝ, Martin: Antikonfliktní tým Policie ČR - správy hl. m. Prahy. *Časopis Policista*. 2008, č. 3, s. 1.

- rizikové hudební produkce;
- sportovní akce, kde hrozí střety fanoušků;
- živelné pohromy – činnost na uzávěrách, při evakuacích, na sběrných střediscích apod.;
- zesílená potřeba komunikace mezi občany a nasazenými policisty nebo mezi různými názorovými skupinami občanů;
- informovat účastníky o klidovém postoji policie a její zákonné povinnosti reagovat v případě páchání protiprávního jednání;
- působit tam, kde lze očekávat emocionální vybuzení a odpor skupin osob, kdy případný zákrok policie by mohl vést k nepochopení činnosti policie u veřejnosti;
- upozornění účastníků akce nebo shromáždění na právní stav akce či shromáždění a na případná jednání, jenž mohou přerůst v protiprávní činnost.

Rozhovor se členkou antikonfliktního týmu, Pavlou Tůmovou:

1) *K předcházení agresivnímu jednání osob slouží prostřednictvím komunikace antikonfliktní týmy Policie ČR. Jakým způsobem antikonfliktní týmy pracují a jaké strategie využívají při zvládání krizových situací?*

Odpověď: „Základním úkolem antikonfliktního týmu PČR (AKT) je prostřednictvím komunikace předcházet agresivnímu jednání osob, kdy se jako členové AKT orientujeme na cílové skupiny účastníků akce nebo shromáždění, na místní obyvatelstvo, diváky a na zástupce sdělovacích prostředků, a vysvětlujeme jim v rámci těchto rozhovorů smysl a účel příslušných policejních akcí a policejních opatření, a upozorňujeme účastníky akce nebo shromáždění na zákonné povinnosti policie v případě spáchání protiprávního jednání. Ke strategii je nutné uvést skutečnost, že AKT je nasazován v rámci policejních opatření, nemusí být tedy nasazován vždy, a to pouze tam, kde je předpoklad většího emocionálního vystoupení osob s rizikem střetu názorů, zájmů, a lze negativní skupinové dynamické procesy prolomit nasazením policistů AKT apod.“

2) *Jaký je postup při řešení konkrétního případu?*

Odpověď: „Každý konkrétní případ je samozřejmě jiný. Obecně však platí, že v každém případě je nutné, abychom byli seznámeni s právním stavem a bezpečnostními riziky akce či shromáždění, s cílem policejní akce nebo opatření a se skutečnostmi, které mohou mít vliv na činnost AKT. Spolupracujeme s velitelem pořádkové jednotky, s velitelem opatření, s krizovým štábem prostřednictvím koordinátora AKT, sleduje se činnost a situace na místě v průběhu nasazení. Postup je stanoven podle toho, co má AKT v konkrétním nasazení plnit. Zda se máme zaměřit na rizikovou skupinu s cílem komunikovat s jejím hlavním představitelem, nebo se zaměřit na osoby, které nejsou přímo představiteli uvedené skupiny (ty, které se ke skupině přidružily a přidaly nezávisle), nebo na širokou veřejnost a vysvětlením, o co se jedná, nebo že máme působit preventivně svou přítomností na místě.“

3) *Co konkrétně obsahuje psychologická komunikace s cílovými osobami?*

Odpověď: „V psychologické komunikaci je velmi důležitá neverbální komunikace, protože pokud chceme s někým navázat kontakt, musíme u něho vzbudit dobrý dojem. Proto je rozhodující, co na nás mohou druzí spatřit, co je na nás výrazné, co upoutává snadno pozornost, jaká je naše řeč těla. Verbální komunikace u mluvčího člena týmu obsahuje zejména pozdrav a navázání kontaktu, představení se (čím jsme a koho na místě zastupujeme), dále sdělíme důvod, proč osobu kontaktujeme, kdy je upozorníme na porušování norem, na možné riziko či upozornění preventivní. Dále objasníme následky v případě neuposlechnutí pokynů policie nebo při páchání jiného protiprávního jednání a uzavřeme rozhovor přesvědčujícím ujištěním (např. „věříme, že se správně rozhodnete a že svým jednáním nebude vyvolávat zbytečné konflikty. Děkujeme“). Verbální komunikace u pozorovatele (jakási záloha pro mluvčího člena), který sleduje celý průběh komunikace a chování všech zúčastněných osob, v případě potřeby pomáhá kolegovi s verbální a neverbální argumentací, vytváří vhodné podmínky (eliminuje rušivé podněty) a nakonec „kryje kolegovi záda“.

4) *Jakým způsobem se postupuje při určení právní zodpovědnosti jednotlivců v rámci davu, pokud se dopustí protiprávního jednání?*

Odpověď: „Úkolem ani účelem antikonfliktních týmů není zjišťování toho, zda se konkrétní osoba dopustila protiprávního jednání. AKT neurčuje právní zodpovědnost jednotlivců v rámci davu. Tyto úkoly v rámci opatření plní zejména policisté zařazeni v operativním družstvu (ve většině případů se jedná o pracovníky Skupiny kriminální policie a vyšetřování), kteří jsou určeni k vyhledávání a označování pachatelů protiprávního jednání. Osoby, které jsou podezřelé ze spáchání nebo se dopustily protiprávního jednání, se eskortují na předem určené místo nebo útvar policie k provedení dalších úkonů.

5) *Jakou úspěšnost mají antikonfliktní týmy při svém poslání? (statisticky)*

Odpověď: „Úspěšnost AKT se žádným způsobem statisticky nesleduje, a to ani v rámci Jihočeského kraje ani v rámci celé republiky. Po každém nasazení AKT se sepisuje zpráva, ve které se zhodnotí činnost AKT v konkrétní situaci. Do současné doby je přítomnosti policistů AKT vnímána pozitivně.“

6) *Myslíte si, že se psychologii davu dostává dostatečné pozornosti a maximálně se při zvládání krizových situací využívá?*

Odpověď: „Myslím si, že někteří lidé vůbec netuší, co psychologie davu představuje, a kam může vést. Myslím si, že při nasazení policistů v AKT i pořádkových jednotek si tuto problematiku uvědomujeme, ale možná ji dostatečně nevyužíváme právě při řešení krizových situací. Do budoucna je podán návrh na vytvoření v rámci pořádkové jednotky intervenční skupiny policistů, určené pro zajišťování pachatelů v davu. Skupina by měla opodstatnění v souvislosti s narůstající agresivitou při páchání protiprávního jednání.“

7) Co byste při své práci člena antikonfliktního týmu zlepšila?

Odpověď: „V každé činnosti je vždy potřeba něco měnit, respektive se spíše přizpůsobovat vývoji společnosti a společenským, sociálním požadavkům. Osobně bych zlepšila celkovou komunikaci a profesionálnější přístup při nasazeních.“

Policejní zásahové vozidlo jako prostředek usměrňování davu

Speciální policejní zásahové vozidlo PCA-6.0S je moderní prostředek, který s využitím svých taktickotechnických vlastností umožňuje:

- oslovovat okolo vozidla v davu shromážděné lidi a vydávat jim povely nebo příkazy,
- kamerovým systémem sledovat činnost v davu shromážděných lidí i mimo zorný úhel pohledu osádky vozidla,
- zaznamenávat činnost davu na videorekordér a pořizovat zvukový a video záznam,
- usměrňovat chování nezvladatelného davu lidí vodním proudem o různé intenzitě, v prostoru 360° kolem svislé osy vozidla,
- usměrňovat chování nezvladatelného davu lidí směsí vody a slzotvorného prostředku o různé koncentraci vystřikující z proudnice lafety do prostoru 360° kolem svislé osy vozidla,
- usměrňovat chování nezvladatelných jedinců vodním proudem o různé intenzitě, v prostoru před vozidlem,
- monitorovat a dokumentovat použití jednotlivých technických, komunikačních a chemických prostředků zásahu a tím analyzovat jejich adekvátnost,
- komunikaci členů osádky vozidla v kabině mezi sebou i s velitelským stanovištěm,
- balistickou ochranu osádky vozidla v provedení B3 vůči střelám z lehkých ručních zbraní,

- ochranu osádky vozidla vůči hmotným předmětům vrženým proti kabině vozidla a proti úderu vedeným tupým či ostrým předmětem,
- ochranu osádky proti použitému slzotvornému prostředku - filtroventilace kabiny,
- skrápění všech pneumatik vozidla tlakovou vodní mlhou snižující možnost zapálení pneumatik a pryžových dílů podvozku hořlavými látkami, zejména hořlavými látkami v zápalných lahvích.

Příloha č. 2

Fáze vývoje krizové situace

Přípravnou fázi *můžeme pozorovat jak makroskopicky, tak detailně. Z makroskopických ukazatelů stojí za zmínku:*

- mnoho lidí shromážděných na jednom místě;
- všeobecná nespokojenost s hospodářskou či politickou situací;
- dlouhá doba, která uplynula od poslední větší demonstrace;
- promyšlená příprava organizátorů.

Fáze eskalační *představuje období předcházející přímému střetu s policií.*

Tato fáze je oddělena od předchozí zlomovým bodem, kterým je nemožnost zastavení procesu. Během přípravné fáze je totiž možno ještě krizi odvrátit. Ve fázi eskalační již ne. Tím, že se lidé dali do pohybu, rozpustily se původní skupinky a objevily se klasické atributy davu:

- anonymita účastníků a s tím související uvolnění pudové energie a zábran u některých jedinců;
- společná činnost (skandování, tanec, pochod);
- vymizení interpersonální komunikace a tedy i skupinek;
- černobílé vidění světa (my jsme dobří, policisté jsou zlí a naopak);
- lidé se polarizují, někteří prožívají rostoucí napětí jako příjemné, dostávají se do eustresu; jiní prožívají napětí nepříjemně, objevuje se strach z davu, z policistů apod.

Fáze vlastního konfliktu nebo střetu

Tato fáze představuje okamžiky vrcholného stresu. Objevuje se zde zvýšená vnímavost vůči podnětům, přehnané reakce, absence racionální kontroly chování atd. Často můžeme najít spouštěcí podnět, jenž je poslední kapkou, která rozjede již nekontrolovatelný proces.

Přítomnost policie před čelem průvodu vytváří gradient sociálního tlaku, který uspořádá dav tak, že nejodvážnější a nejagresivnější jedinci se objevují v čele, ale slabší jednotlivci či lidé s větší volní kontrolou se raději stáhnou do středu davu a baví se jinak.

Stabilizační fáze

Tato fáze je charakterizována vcelku zklidněnou vnější situací, která však kontrastuje se vzrušeným nitrem zúčastněných, jinými slovy s odeznívajícím stresem, kdy se postupně z krevního řečiště odděluje cholesterol a všechny aktivizující látky a celý organismus se poměrně pomalu zklidňuje. Tato fáze trvá 1,5 - 2 hodiny, pokud není jinak prodlužována.

Stabilizační fáze je však semeništěm osobnostních individuálních selhání na obou stranách, i když pozorovat můžeme také selhání vedení policie a organizátorů demonstrace. Osobnostní selhání v této fázi vyplývají právě z nepřiměřeného vnitřního napětí, kterému nic neodpovídá v reálné situaci.

Fáze postkrizová

Tato fáze je již svou povahou neveřejná. Odehrává se v každém ze zúčastněných po odeznění příznaků stresu stabilizační fáze. Představuje derealizační či depersonalizační syndromy, posttraumatické šokové reakce, nespavost, strach z lidí či

policistů, změny postojů, obecně tedy všechny změny, které způsobily mimořádně silné zážitky demonstrace.